

Gender Transformation & Empowerment

ETOIL KENG, ACAMAKINET KON

**ALOSIKINET IKOTERE NGABERU DAADANG
ANAKWAP YOK (NGIKARU 2021-2026)**

WOMEN'S DEMOCRACY NETWORK
Empowering Women's Lead
Uganda Chapter

Acfode
Breaking Through, Building Up and Binding

2020

ETOIL KENG,
ACAMAKINET KON

**ALOSIKINET IKOTERE NGABERU DAADANG
ANAKWAP YOK (NGIKARU 2021-2026)**

Emalas ngolo ka alakara inges eyaunitae neni angaberu anakwap a Uganda ka ngulu apotu ikilimokis ngakiro nguna apolok ka ngatamanakineta kec nguna aponi tocamunere akigiria alosikinet ikotere 2021/2026. A pis ngina a UWONET inges elakara neni angulu erae ngulu eyakasi neni ka atukot angina ikeunit akiriyany'u angaberu: Etic kotere akitopol akwap ebe (ACFODE), Ainakinit ngaberu apedori ngina ka akiriyany'u ebe (FOWODE), ka arionget ngina itopoloorit erucokinit ngaberu anguna ka akiriyany'u alo Uganda ebe (WDN-U) ikes ngapision nguna apotu kiwuanakis akiriamanakin lowaetin ngulu 16 alo Uganda ikotere acunun ngakiro aneni angiketiyak angulu egelelaka ikotere alimoria alosikinet ikotere ngaberu dadang 2021-2026. Akitalakaret ngina apolon elosi neni Rita Aciro Lakor akarikon ngina ka apis ebe UWONET ka Perry Aritua ngina erae akarikon ka apis angina ebokoi WDN-U ikotere asubanakin Alosikinet. Italakaritae nabo tar Julian Naluwooza aketiyany ngina ka apis ngina ka Erikiten angaberunka akiriyany'u anapukan ikotere ainakina alotoma etic ngolo ka alosinet. UWONET ka apei ka ngitunga dadang ngulu ka atukot angina ikeunit akiriyany'u angaberu alakara neni a Immaculate Yossa Daisy ikotere akiriraun ngiripotyo alowaetin angulu 16 ngulu ayeunere Alosikinet Ikotere ngaberu Daadang 2021-2026.

Ekakau nait mam pa ekidioko, akosi lakara ngina akire neni Akiriyana anapukan ebe (DGF) ikore etic ka apei ka akinganet ngina angisilinga.

NGUNA EYAKASI TOMA

AKOU ANGAKIRO- - - - -	2
KINGAREN' I - - - - -	4
AYAKAU ALOTOMA EPONE KA ADUKUNET ALOSIKINET ANGABERU 2021-2026 - - - - -	6
Erukitene angitunga alotoma amucuruso ka ewae ngolo ka erikitene - - - - -	6
Ekurut ngolo akorona - - - - -	8
1.0 DADANG NGUNA EYA - - - - -	10
2.0 NGIPITESIO NGULU- - - - -	14
3.0 Ngakiro nguna atiokok alotoma akikeun ngapedorosio nguna angaberu ka ngapesur alo Uganda alotoma ngikaru ngikan ngulu eponito (2021-2026) - - - - -	15
3.1 ANGALEU ANGABERU KA EYAKAUNITENE - - - - -	16
Angaleu angikiliok ka ngaberu ka ngidwe ngulu pesur ka ngisapa20	
3.2 AKISIKWANIARIT KA AKITJOK AKISWOM KOTERE NGABERU KA NGIDWE-PESUR - - - - -	25
3.3. NGABERU, ITIC KA AKITIYA EBECERA - - - - -	32
3.4 NGABERU, ERIKITENE KA AYERE NGAKIRO - - - - -	37
3.5 NGABERU, NGALUP KA NGAPEDOROSIO ANGIBORO - - - - -	44
NGATIOKISYO NGUNA IRIAMITO ERAE IKEC ICAMAKINITO NGIKIROSIA NGUNU KAN. - - - - -	48
REFERENCES - - - - -	50

KINGAREN'I

Alosikinet ikotere ngaberu daadang anakwap yok (2021-2026) ane enyaritae alosikent angaberu inges isingarenit nginibore iitanito ngaberu daadang ikotere ngatyokisio ngulu eya ikwa ngaberu ka ngikiliok isipiyorito ngabeu a Uganda ariamun ileleba alakara ka akiriyari'u ka ngikiliok alotoma ngiwaetin ka akiyar kec.

Alosikinet angaberu inges iitanit akitocaun epenget ngolo ebokoi ebe ecamito ngaberu a Uganda ngariongeta nguna ka erikitene ka apukan a Uganda akisingaren nu alotoma apak'i nguna 2021-2026. Ikwa tokona erai akingiret ngina ka erikitene ngina eyeunit nguna enomito ngaberu a Uganda ka nguna iitanito ikes ikotere akisileruenit etic angariongeta anguna ka erikitene ka apei ka ngikaririkok ngulu esekinitae akingangit ngakiro angitunga ka ngiboro kec. Erionget ngolo ka erikitene ngolo elouni aseon ngina ka ekaru 2021 ka toyeu apukan eyai alosikinet ngina epol alotic ikotere asubia akiitanit. Ngariongeta ka erikitene nguna eyeunete akitepengit apukan ikes emaikina ainakin epite ece alokisila ka ariprip akiriyari'u angaberu ka ngikiliok alotoma apukan ngina angikaru angikan ameun 2021-2016. Ikwa ebe emaikina tokona ngariongeta nguna ka erikitene toyeut nguna ecamito ariyamun alotoma ngakiro nguna eyakasi neni ka alosokinet angaberu ikotere topataner akiwapanakit nguna asubakin anguna ka ariyamun nguna apolok ka akiitanit ikwapei eyakatar toma alosikinet na.

Ikwapei ace pak ikwanikin ngatyokisyo alotoma alosikinet ngina paran ka ngikaru 2016-2021, iloconokin epite ngolo ngiriyantatar ngaberu ka ngikiliok ka ekitiyae ka ikwangina ngakitiyanakineta. Ani ngirwa ngulu engitingitare, aponi kikeunae ekimar angakisipiyonoreta alotoma ngiwaetin 16 ka ngibukui 45. Erae akingiret naga ngina imorikinit ngatyokisyo nguna isingarenitoi ikotere daadang ka ngakiitanet nguna eyaunitae napukan ka ngikaririkok ngulu esekinitae.

Aryonget a UWONET, ngariongeta nguna itiyaata ka apei, ka acunakina angaberu etyaneni etya ikes iyelarete akirot ngina ka alosiknet angaberu

alotoma ngodoketa dadang ikotere acamaakin anguna angakiro angakanikaapei ikwa ngakiitaneta neni ka apukan ka ngikarikok ngulu eseunitae ikotere ayeunia ngikisila, aseunun nguna emaikina kitiyae ka akisilereunit etic ka erikitene neni angaberu alotoma apak ngina etiyakinitere. Epite ngolo iwapakinere nguna elosete kingaren inges eyeunio ikotere akimaniman angina pak ngakiro nguna sek eikin akitiyaun ikotere akitopoloor ngikisila alotoma alosit ariyamun nguna akiryamara a ngberu ka ngikiliok ka akilocokinet.

Anguna ka ayenut ebe alosikinet naga inges ayeunio alotoma ngarwa nguna angican ikotere edeke a korona-19 ngolo eyeliyel acunakina ngitunga, amunau amucurasonu ka epite ngolo ka aseon angikarikok anakibois, akibunyakina ikotere ngakijaanakineta angitunga epalag sek, elosi jik kingaren erae egogos ngolo apotyong anapukan ka ngikarikok ngulu eseunitae. Ani apak ngina ayeunere alosikinet angaberu ngina apolon anakwap ekaru 2021-2026, aberakin sek edeke korona ayaun akiitanit atipei ka ngatyokisyo nguna kitet ka nguna isingarenitor ikotere ariyamununya akiryanu angaberu ka ngikiliok ikwa ngajokisya nguna alunyar dadang apotu towoliyosi ka abu aosya ngina kitete kirepun ka kinyasu ayakau angaberu. Ikwa akitoodikinet, abu amucurusoona kinyipor nait nginibore eitanito ngaberu ariyamun anamucurusoona dadang amunaiyar. Ngberu sek itiyaaka alowaetin ngulu egelegelea ka akitiyaunun ngiboro enyipun nooi ikotere nguna ka edeke a korona.

Angun dang, dadang nguna etyakuni apukan, ngikarikok ngulu eseetai ka ngariongeta nguna ka akitopol akwap akitiyakin abali, ngapedorosio angaberu ka ngidwe-pesur emasi toyakaun kidding nakitopol akwap ikotere akikatakinia alomunia alotoma ngatyokisyo nguna eyaunito ngidekisyo. Ikotere akidongio tooma nalosikinet apis ngina a UWONET ka atukot ngina angaberu epedorete akisimukekin, akitocamun ka acunanakin alotoma alosikinet alongaren ngikaru ngikan ainakin eporoto naberu ka nguna ikamunito ngaberu ka ngikiliok alotoma Uganda.

Etoil ken, acamakinnet kon.

Rita Hope Aciro-Lakor
Akapolon ngina erikokinit.

AYAKAU ALOTOMA EPONE KA ADUKUNET ALOSIKINET ANGABERU 2021-2026

Erukite ne angitunga alotoma amucuruso ka ewae ngolo ka erikite ne.

Ekimar angitunga a Uganda inges etamakinitae abali edolit **46,200,987¹**. Alotoma arionget ngina ikamunit ekimar angiboro ka ngitunga, kidiama², **51 anamiat erae ngaberu, eyapikinit ngatutubeta ngauni (72%-ngatomoni kanikaarei angiyarei) ka aekimar angitu8nga angulu epoloorito ikes iboiyete alokinga ngaburio kori ngitaunio ka eyapikinit 4 alotoma ngitunga ngulu apolok 10 (45 anamiat) erae ngulu angikaru kiding 18 paka 30**. Etiaye ka Adoketait ngina ka akisyom ka-ekimar angitunga inges erai akitodiunit ngina ajokan alotunga erukito ka amucuruso anakitopol akwap. Alotoma dadang, 77 anamiat angitunga angulu apolok ikes elomaritotor losukul torae nait 19 anamiat ikes ngiciakitotor esusul. Etiaye angaberu anguna ngesyomito elalak ngarwa ngaarei akilo adepar etiaye angikiliok. Ekimar angitunga ngulu apolok ikotere akisyom ngina alokingaren ngusukulo ngulu alokwap alotoma ngaburio kori ngitaunio erae (47 anamiat) inges epol itedepakinit ngarwa ngaarei ikotere ekimar angitunga angulu eyakasi nakibois ngina alokinga. (20 anamiat)³.

Epite ngolo idaritere angaleu alo Uganda inges etakani ikwa ngidakitarin ngulu ngedolito amiat eyakasi neni erai tooma abur ngina apolon, tokidioko ngatyokisyo nguna angiketiyak, ka ngakisipiyonoreta nguna ka akorunun ngiboro dadang ngulu isitiyao alodakitarin. Elotoma eripit ngolo ebunit ikotere etic ka arwonget ngina ka angaleu ekaru 2019/2019, eya ngiketiyak ka angaleu 1.87 ikotere akimuke ngitunga ngulu edolito 1000, eyai kwap neni sek etemokinitoi aymunit anakwap yok 2.28.

1 Worldometer elaboration of the latest United Nations data

2 National Governance, peace and security survey report (2017),

3 Ibid 2

Ka etiaye alo, anasit apei inges iijanakini ngitunga 2,967, nait a dokito kijianak ngitunga 23,700.

Anakiyatakinet, Uganda tokona eyakatar neni erae ekimar 55 ngolo angikitaadai angulu imamauniere ngitunga ngulu ediakasi nooi, eyaunit ne ebe eyapikinit ebe ngikitadai 1.3 inges eya ikotere ngitunga a Uganda apei million⁴.

Eyapikinit ebe atutubet angikalia alo Uganda ikes edolokinit akuliako ngina angiboro angulu egelegelea, ngulu edeparit ekimar akimorikin ngarwa ngaare anamiat ikes eyakatar akuliako angisilinga etya 21 anamiat⁵. Abwangunet ngina ka edeke akorona itamakinitae ebe iyatuni ekimar angitunga angulu ekuliakaka angamillionin 2.6 ka nabo akinyipun ngisilinga ngulu etubere ngarisito totubo ngabunge 288.3 alokaru 2019/2020 ka ngisilinga ngabunge 350 alokaru 2020/2021 ikotere nguna enyipunor etic ngolo ka amucurusonu edoli elap lomodokogec (6) ekaru 2020 ikotere atyonis bon, akiyatakin atwanier occur ngolo angisilinga a Uganda ngabunge 513.26 keyapuu asolunet ka elap lomodokogec kori elap angikanikapei ekaru 2020. edeke ngolo a korona inges etogogongiyo epone ngolo ryamunet ngisilinga ikotere akicanicanet ngina eitanitere asubakinia nguna ka erwonget ka angaleu ka akinganget angiticisyo neni angulu ke toronik⁶.

Akisitiya ngaimyo, ngacompiutae ikotere aosou ka akikobia ngakiro alotoma ngaberu inges akisipiyoret ngina eya ngakiretanakineta nguna elalak tar eyakasi ngikisila ngulu isingarakineto. tar ketwonno egelet ngakompiutae ka eryamune, elal abagao, emam akill ka edit aosou alotoma ngaberu ikotere ekimar angaberu nguna alalak mam ngesyomito isikwanio ka ngikilyok. ani iyatakinio, ani elosi akwap kingaren alotoma aosou ngina angasimyo ka ngakompiutae, ayau ne ngatyokisyo nguna alalak neni angaberu ikwa amodianakin alokuwam, akicicianit,

4 Atumanya etal, 2020

5 UBOS, UNICEF etal ,2020

6 UNDP,2020

akitunyakinit alotoma ngapakio nguna alalak inges ainaki ngaberu ngatameta nguna ka akiyalolong, atikonor, abunanar ka akiyar.

Alowae angolo ka akiloconokinet ka akwap alotoma akiru ka aonite ka anaikinet, ngaberu ikes etapito nguna nooi adepar ekimar 70 anamiat akisitiya ngakipi ka etic ngolo ka akitare ka ngibaren elal adepar 70% ka nait jik ngrwa nguna alalak alotoma akwap dadang mam nyeya ayeunun ngikisila ngulu etapito akiru ka aonite. ipimakinito ngulu ka erwonget a UN ebe 70 anamiat angitunga ngabunge 1.3 angulu ekuliakaka anakwap dadang erae ngaberu, ka ngaberu ka ngidwe eboboe eyapikini atwanare ngarwa 14 adepar ngilkilyok erae ketiyaun atyonis adio anakwap.⁷

Epone ngolo ka ayakau ngaryongeta nguna ka erikitene nguna alalak nene eyai ugaanda inges eringa jik ikasio toyakasi bo ngatyokisyo nguna inyakete epoloe lo. alotoma epone ngolo ka apukan angina ka akwap, ekisil ka aiwara ariprip ngina ka ekaru 2017 alotoma apis ngina ka akimar ebe UBOS, ebe ngitunga 54 anamiat torae ngikaru 18 kingaren etamakinito ebe ngikarikokngulu eseo mam ngebongokokineta akiitanit angitunga kec, ka ekimar angitunga 6 alotoma ngitomon eyenete nguna ekidioko ikotere nguna eyeunui apukan ikotere ngitunga. Eyapikinit ekimar angitunga ngiun alotoma ngitomon (29 anamiyat) eyakatar atemetait ebe ecamununui apukan nguna ngitoilon angikarikok angulu itepengito ka nabo 54 anamiyat ecamakinito ebe emaikina apukan tocamu nguna ebasi ngaryongetea ata lojokotau.

Ekurut ngolo akorona

Apaki ngina ayeere ngakiro nguna angaberu ekaru 2016 paka 2026, abu korona toyaunite ngace nguna kiteteyek ka ngace nguna aronokka nguna etogogongiyorito anguna ka ariamuna lotoma ngakiro nguna ka akitiriyana ngikiliok ka ngaberu ka nguna ngorok nguna ajoak ariamunitae apotu tomunaros ka ngace kirosia nguna ikote nguna ka awasya apotu tolomut ka ikec apotu emam apeleikinet tomunaya ngaberu. Ngaberu nguna alalak eriamunito ngiticisio alotoma ngiwoitin ngulu gelegela ka

⁷ The European Union, 2017

anen acamito ngibecerae ngulu alalak agolokin anguna akorona. Ka nabo alowoe angolo ka Akitare neni iriamuni iyong atemar ngaberu 60 paka 70 anamiyat anguna itiyaete erae ngakelejilejak, agolokinet apukan akwap daadang ageun ngarwa ka elap 23 elap ngolo angiuni paka ngarwa ka elap 26 elap ngolo angikan ekaru 2020 erae erot ngolo kiretakineta akora ngina ka edeke abu tomunaya agogongu angaberu ariamun ngiboro ngulu ka akitare ka ngace kijanakineta dang. Ebei ngolo kiwokoniniyetngiboro ngulu ka akitare abu totionior nait nooi ngiketaka ngulu palag torae ngulu cicik ngulu akidioko ngiboro ngulu yaununa. Ngiirotin ngulu ka ariamunet alowoe angaberu alotoma ekece beceraabu tomunayar katere nguna erworoe aneni pei anen kinyipo akitanit angitunga alotoma ngimaketa ngulu alotoma ka ngulu alokinga.

Etic ngolo alalan ngolo pa atacio ikwa akidarit ngidwe ka akitosiom abu todoiu neni angaberu. Edeke lo amamukatar adio jokis alotoma ebecera neni angaberu nait abu toyau egurigur toma naberu ka ngikiliok ngakirosia nguna aponi toriamunae ikamunito ngaberu ka ngapesur ngura nguna ka edeke. Alotoma nguna apotu ngipoliso kigirakineta, aponi toriamunae atemar ngakiro nguna ikamunito arasio angidwe apotu kiyatakinos alotoma ngikaru ngiuni ngulu atuborosi; ngalipio 16,862 alotoma ekaru 2017, ngalipio 17,521 alotoma ekaru ngalipio 2018, ngalipio 15,683 alotoma ekaru 2019 ka alotoma lap ngolo angikanikapei alotoma agolio kotere ekimar ngalipio 6,805 arae ngun ngapesur ngina adisiak ka ngikiliok 83 ngulu pei adisiak. Alotoma ngitaunio ngulu eseunitae ikwa, Kitgum, Ngora, Kyegegwa, Kasese ka Lyantonde, ikec apotu kiyatakis ekimar ngolo ka apotiyonor ka ikec edepakinit ekimar 2,372 ikes apotiyorito alotoma ngarwa nguna agolokinitere ageun ngarwa ke elap 31 elap angiuni ekaru 2020 tar elap angikan ngarwa 26 ekaru 2020. Nugu ka apei ka akitopud ngidwe, ainakinit ngidwe etic ka enguringur ka aenyunyuret alokiding ngaberu ka ngikilyok inges apotu yaut akiyata ka ekimar angidwe ngulu esenakinete esukul. Akiwapit nguna etiakitotor ngitalyo ngaberu ka ngikilyok inges eyaunit atyonis ngina iyatar atyakatyaka alokiding ngaberu ka ngikilyok alo toma akwap a Uganda.

1.0 DADANG NGUNA EYA

Ewaak apukan ngina a Uganda nakwap ngikisila ngulu gelegela tar ngakinapeta ka amukieyanut anguna ka akitopolor ka akilelebikin ngapedorosio angaberu ka ngapesur alo Uganda. ejukarit nu daadang erae abunget ngina angikisila a Uganda ekaru 1998 kigangito ngikisila nguluce ngulu ayeunitae akitopolor ka aiwara ngapedorosio angaberu ka ikec nu: ngakiro nguna ikamunito ngigigurisio ekaru 2010, akiretakin akitub ngawat nguna angaberu abunget angikisila ka ekaru 2010, ekisil ngolo angalup ekaru 1998 ka apukan ngina alokwap ekisil 1997. Epite ngolo kidaritenet ngisilinga ngulu angitunga ekisil 2015 itanit ekapolokiniton ngisilinga akiyakiyar ekimar ngolo angisilinga ngolo ebongokini ngakiro nguna ka akitiriyana angikiliok ka ngaberu ngiboro ngulu itana. anakiyatakinet, eyakasi kisila ngice ngulu ayeu apukan ngina a Uganda ka itemokino totupitetei anguna ka akilelebikin angapedorosio angapedosio angaberu kimorikinitetei: Adoketai ngina apolon ngina ka akitiriyani ngaberu ka ngikiliok alotoma ekisil ngolo ke ekaru 2007 ikwa ngina ecamakinere ka ekisil ngolo angalup ngolo ka ekaru 2013 alotoma ayakau kapei ka ekisil ngolo akitiriyana angaberu ka ngikiliok , ewoe ngolo angiriongeta ayeut ngikisila ngulu kitemonokinet ka nguna iwapitae ka kanguna ebeikina kitayakinae alotoma ngiwoitin ngulu ce dang ngulu ka akitopol nguna etubunitoe alotoma ariamun akitiriana ngina angaberu ka ngikiliok ka ekigangakin ngaberu dang alotoma ekece becera . Nguna ebeit kikamuniteteiayakau ngina angapedorosio ka ngariamuniniyeta guna ikinakinitae.

Alotoma adoketai ngina ka akwap adaadang, alokaru 2015, apotu ngakwapin 193 nguna eyakasi natukot a United Nation toyai Uganda toma tocamut akiikin ngakiro 17 nguna ikamunito awoikin ngakiro nguna ka akitopol. Akiroit ngina angakan awoikinit ngakiro nguna ka akitirianit ngigunga daadang ka alokakin ekimar ngolo ka ariamunia akitiriyana ngina angitunga adaadand ka akigangakin ngaberu ka ngapesur alotoma ebecera anguna anierae ani edoli ekaru 2030. Akiikinet naka apukan a Uganda erae

akiyatakinet toma nakiikinet ngina ce daadang nguna ka ngakikinet dang nguna pei sek ecamakinitae ikotere akitopol akwap, acamakiniet ngina ka akwap a Beijing, ka akitemokin nguna kitiyakina, acamakiniet ngina elemarere atyakarit ngaberu, acamakiniet ngina ka akwap angikirionok ikotere ngapedorosyo angitunga ikotere ngapedorosyo nguna angaberu ikotere akwap angikirionon ikongina enyaritere ebe Maputo.

Ikonginapei kongin akitepedor ekisil ngolo ecamakinitae anguna ka akitopolor ka aiwara ngina angapedorosio angaberu ka ngapesur nguna eyalasi ka alalau, eyakae ngolo angapedorosio etubit ngiwoitin lu ngireria, ebecera, ngitalio ka arionget ngina angikawaak ngulu idongitoewoikinito alo Uganda ikwa ngangecelei nguna ewounito. Alomunet ngina ka ekurut akorona ayau ngikirosia nguna ka eyakunitene ka akitiriyana ka ngaberu ka ngapesur ikec iumiyara nooi.

Acamakiniet ngina angaberu eweikinit akitacaun epeget ngolo ka akitanit angaberu a uganda ngatukoto ngnaka awoit ka eitanit apukan ngina a Uganda akitogogongiyor alotoma apaki ngina ka ekaru 2021 paka 2026. Aneni pei anen erae atukot angikawaak etingit ngakigiret nguna itegeuniyete ngatuketa nguna ikamunito ngaberu alotoma Uganda ka akitanit ngina ka ekimar alotma ngatuketa nguna angikawaak ka ngikarikok ngulu eseunitae aroun ngikatingitok ngakiro angitunga k aka ngikece boken. Ka atukot ngina angikawaak ngina ebuni akilam alotoma aseon ngina ka ekaru 2021 ka eyeun apukan inges eyai epelu ngolo angakiro anguna apolok abongokin akitana. Ka ngikawaak ngulu eyeunito ngakecetuketa akitepek ikec dang einakinio toyaut ngikisila ngice ngulu idarito ka ariplanakin akitiriana alotoma ngapedorosio angaberu ka akitirianangina angaberu ka ngikiliok alotoma apaki ngina a ngikaru angikan angina ka apukan alotoma ekaru 2021 paka 2026. Ayau Acamakiniet ngina angaberu akitanit ngina alongaren ikamunit akitanit ngina ka eyakunitene ngolo angakiro angaberu ka ngikiliok nguna iyatakineto amunarit eyakaunitene angaberu a Uganda alotoma arimun akileleba ngina ka akereru ka akitiriyana ka ngikiliok alotoma ngiwaitin daadang ngulu ka akiyar kec.

Alotoma nguna aponi toyanyunae alokiding ekaru ngalipio 2016 paka 2021 abu acamakiniet ngina angaber to tamakinite aripirip ekitiyae ngolo

ka acamunet adoketai angina ka alosit angina ipiyoro(erwonget ngina ngukawaak nguna eyai lokicolong) ka ngulu itepegito apukan na ikec apotu tolimosi ebe ngakiro ngadi bon ikec apedor ikec ariamun alotoma acamakinnet ngina angaberu ekaru ngalipio 2016 paka 2021 acamakinnet ngina angaberu ngina alokidiana,abu NRM ngolo ayeuni apukan na ekaru 2016 paka 2021 tolemu engirotin ngulu ka akitiriyaniit ngaberu ka ngikiliok alotoma ngalup ka ainakin ngapedorosio nguna angalup nait nooi ngaberu ngarwa nguna etiyakinere ngakiro nguna k ekisil angalup ekaru 2013. Alotoma ekaru 2016 abu apukan totub ekisil ngolo ka angigurusio angikalia angolo iretakinit ngaberu ka ngikiliok alotoma arataratao. Ka ainakin akiyatakinet toma lowoe ngolo ka akitareerae erot ngolo kiyatakinet ariamunet ngina angiketak ka ainakin etic, ikwa ngibecerae ngolo a acuma ngina soroti ngina echui ngaraito, kabale ka Kisoro acuma ngina itiya emajan aponi kiwakinae.

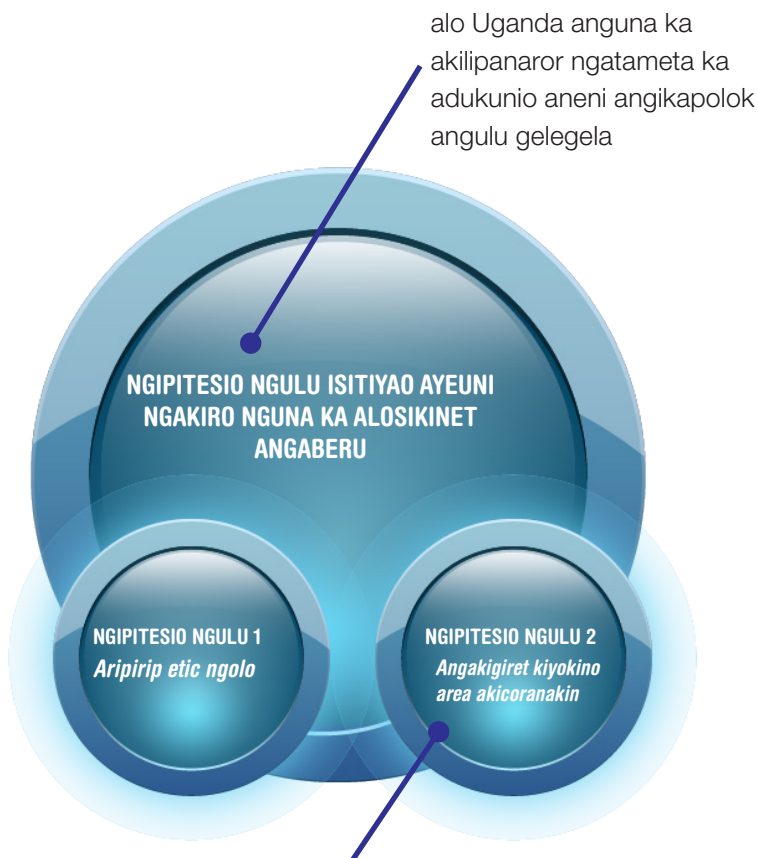
Alotoma ngangecelei nguna eya, ingice ticisio ikwa etic ngolo ka akitiyaun abaru emam nyetiakatiakat ngakiro kotere eyakae angikiliok ka ngaberu. Etiono ayanyun atemar ngaberu ngayai kori ngikiliok ngiyaai apotu toriamut agangat alotoma etic ngolo ka ebecera. Eyai awoit angaberu alotoma erikitene alotoma ekimar 35 anamiyat alotoma epaliament ka 33 paka 35 amiyat alotoma ngikengarenikitonok. Emam apuka nyitemokino ngakiro nguna ka acamanari ikwa acamakinnet ngina ka angikirionok alotoma akitiriyana, atheon ka erikitene ngolo ikinakini ekimar 50 alotoma 50 anawoikinit ngaberu ka ngikiliok alotoma ngapukasinei. Ngulu eyete ngikisila ka nguna kiwapa ngusssna eiwarete ebecera ka ngapedorosio angaberu amam pa aponi tocamakinae kori kitiyakinae. Ngace ikec nuta: akituk ngina ikamunit ngakiro nguna ka akiruk ekile ka aberu ka nguna ka atiaka alotoma ekaru 2009; bu totwania camakin akijulakino ngina akirum ka pa aponi tar kitiyakinae nguna ekisil ngolo angalup alotoma ekaru 2013. Erae Uganda ainakikin Abuja tolimo. Akiwo ngina ka ekimar ka aduset neni ka angaleu ka akitare alotoma 8 anamiyat ka 3.2 ngina ka angaleu anamiyat ka anakitare alemar nguna abu Abuja tocamainite ngina elipit apukan ainakin ekimar 10 anamiyat neni ka akitare ka 15 anamiyat neni ka angaleu ka akitare ka akereru ayau ngatiokisio toma nacamakinnet angaberu ariamun ngina ka akitopol angina ajokan ikwa akitanit ka ariamun nguna kitopoloet.

Acamakinet ngina ka erwor angaberu ekaru 2021 akitodol 2016 abu to duku angacamakineta ngunace ka kitopolou ageun ekaru 1996. Etopolounio acamakinet na alotoma erwor ngolo aponi kitiyakinae to nait atukot ngina akitiriyana (WDG) ngina iwakinit: etic anguna ka akitopol (ACFODE), atukot ngina angaberu alotoma akitiriyana (FOWODE), akitiriyana ngina angaberu anakimorikina-uganda alosa (WDN-U) ka akimorikina angaberu a uganda (UWONET) erae ikec area ngulu emanimanete.

Abu erwor kitayany alosikinet ngina angaberu ekaru 2021 akitodol 2026 ewakinitae toma lodistrika 45 alotoma 146 alotoma ngulu a uganda . acamakikinet ngina ka adoketait angina apolon aponi kiyakinai kampala ka ekiyan ngolo awoi ekimar angitunga, ngulu angiyemuto, ngikapolokinitonok ngarwangeta angikarikok angikawaak alotoma apukan ngina alokwap, ngaberu ka ngakaweikinitok kec, ngisorok, ngikelesiyae, ngiwoiten ngulu ewasi angunakec bon, ngutuketa angikasukou, ngikapolokinitok arwonget angikawaak, kangice dang. Emar angitunga 705 ikec aponi kingitakinae (472 arae ngaberu;205 arae ngikiliok; 28 ngulu pa alimoritae)

Alotoma nguna aponi kiyanae daadang, nguna apotu tolomut ikec nuta ngkiro nguna apotu ngaberu kikeut ka aneni kitanito etic ka ekimar alotoma ekaru 2016 nguna kiricha ikec nuta; angaleu angaberu,apedori toma nalup ka lobo, akision, acamakin ikec akitiya ebecera ka ayere ngikisila eroko erae akitanit ka ngakiro nguna emunikinitoe ka epipil. Arubakinit angakiro anguna pei angun idongito edodito acukulul ka ekiboye ka akileleba, apalago ngina ebunit alotunga ka ngaberu ikec eriamunito akitanit ngina akitiriyano ngina angikiliok ka ngaberu anakisionokin. Ngkigireta ngun erae ngakijulanakineta nguna angakirosia alokiding alotoma akiyatakin nagina angpedorosio angaberu ka ekece yakaunitene alotoma Uganda inges iyatakinit akilochonokin ka emam akiyengun torae nait kotere ngakiroso nguna egelegela ka nguna eyapiyete ikec nguna abu ekurut akorona toyau. Ka ngace kirosia nguna apotu kitopoloto ngaliro nu ikec nguna ayanyut ngaberu a uganda ikwa ikisipiyorit apolo ikwaniyara ka nguna alimoritae alokaru 2016, ejulakin etic anenipei anyarao angina kitanit anguna ka akiroit egelegela. Acamakinet ngina eyai ite ngakirosia nguna ewasi alotoma ngina kiroit.

2.0 NGIPITESIO NGULU

Akicorakino ngina ka adoketait angina apolon ewakinitae kampala. Ngitunga ngulu engitakinitae ikec luta: ngulu eweikinito ngakiro angiyemuto, ngikapolok ka ngikarikok ka apun, ngariongeta ata lojokotau, ngaberu nguna eweikinito ngakiro angikisila, ngikatumunak, ngikelesia, ngiwoiton ngulu ewasi angunakec bon, ngutuketa angukasukou, ngikerirak ngiyemuto, ngikapolokinitok arionget angikawak ka ngulu ce dang

3.0 Ngakiro nguna atiokok alotoma akikeun ngapedorosio nguna angaberu ka ngapesur alo Uganda alotoma ngikaru ngikan ngulu eponito (2021-2026)

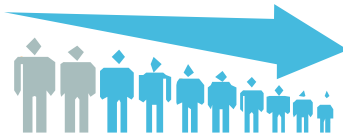
3.1 ANGALEU ANGABERU KA EYAKAUNITENE

Angaleu ngina angaberu ka ngapesur eyaunit akimwonut ka akitopol nguna elosikinitoe 3; “*akitogogong angaleu angawat ka akitopolor eyakaunitene angikaru adaadang*”; ngakiro nguna itemokinitae kan ngaberu ka ngaberu erae;

- *Alotoma ekaru 2030, akinyupor anakwap adaadang atwanare angaberu tobongu kwap na ka ekimar 70 alotoma 100,000 ngidwe ngulu idounio eyarete.*
- *Alotoma ekaru 2030, toyenikinite atemar eyakun arimun ngakijanakineta nguna ikamunito angalelu ka eyakae aitunganan ka amukian, kapei tar alatanakin ngidwe, ngakicoriata ka akisiom, ka nabo akimorikin angaleu ka eyakunitene aitunganan*

YEAR
2030

REDUCTION OF THE GLOBAL
MATERNAL MORTALITY RATIO
70:100000

toma nadoketait ngina apolon ka ngicepitesio ka ngakinapeta. Elosikinit NDPIII ariamun ngakijanakineta nguna ka angaleu nguna edolito 44 alotoma ekaru 2018 todol 60% anamiyat alotoma ekaru 2025 .

- *Ariamun etiae ka angaleu, kimoriyaritetei ngatkirosia nguna ka aiwara angisilinga, ariamunun ngakijanakineta nguna ajoak nguna ka angaleu, ka nabo ariamun aiwara, nguna akire, ngina ajokan ka ngikito ngulu epatana ebei ka akisemisemio adaadang.*
- *Akitogogongiyor akiyatakino ngina angisilinga ka angaleu ka akiyatakinia ngiketiyak, akitopoloo, akitatamia ka akidaritor ngitunga itayaete anguna ka angaleu alotoma akitopol ayok kwap Uganda, nai nooi toma ngakwapin nguna edit ekec poloe ka ngulu eyakasi kiding ngakipi.*

Ewaak apukan ngina a Uganda ngiboro ka ngaduketa nguna itapatanito akijanakineta angiboro angulu ka angaleu. Ikec luta ngaduketa nguna ka angaleu alotoma ngadoketa ngakanikarei nguna ijanakinere ageun ngikemanimanak angaleu Edakitar ngolo II alo parish, Edakitar ngolo III alo Sub-county, edakitar ngolo ka adoketait IV county, edakitar ngolo ka adoketait ka district, Edakitar ngolo ka adoketait.

Tar keyakasi ngaduketa nguna iteo iwon, eya ngatiokisyo nguna ikisipiyorito ekijanakineta anakimuke ngitunga ka ikisipiyo dang angicun ngimacarin ngulu kangaleu nooi anaberu, esiyatak etwane angaberu kangidwe na (336/100,000); etwanit angidwe angulu cicic etamakinitae erai 56/1000 ka ngaberu 27% eroko idoote alorererya. Anyiletait angisilinga

kotere angaleu aria 8% anaduset kapukan alokidiana alotooma ngikaru ngiare ebe ngikaru; 2018/19 ka 2019/20 ngulu idongito inyiporo alotoma acamunet ngina aponi tocamakineti alokokwa angolo ayai Abuja neni atubunere 15% anguna kaebuku angikiryonok, Uganda imarakina anacamakinet. Ikotenenipei, adusetait angisilinga kotere amukyan kori angaleu, enyilinyilinar angarwa angace kotere ngatakanunieta, anenipie engico ngatyokisyo nguna erucokina ka akudou angisilinga ayao nguna kitiya. Nguna apotu totakanunito Ikec nuta: akipotonor ngikito, amamukau angiboro angulu ajoak akisitiya ka ngipitesio ngulu aronok ngulu angiketiyak ka angidakitarin, nait nooi tolomunito alotoma etacit ngolo edit ngolo angiketiyak ka angidakitarin.

Agangat ngina lorionget ngolo kaedakitaramunaya angaleu angaberu anguna anera erai ngaberu bon ikec itete ngulu ediakasi ka ani iyatakin iyang toma naberu arakau ngitunga ngulu palag anguna ka eyakae ka akecekiyar ka nguna etakanuniyete.

Nguna ikamunito ngaberu nguna engwalito, alotoma Uganda ngitunga 13 anamiyat eyakatar ipei bore ngini engwalit . Alotoma nguna etubunit erwonget ngolo a erucokinit ngakwapin ebe United Nation Alotoma ngapedorosio angikangwalak ikes ecamakinitae ebe tocamakinito ngapedorosyo ikes akimukeo ngina ajokon ka apatanu tomam atyakyaka. Nait ngaberu nguna engwalito eryamunito ngakisiptyonoreta nguna elalak ikotere ngapedorosyo keck ikwa amakukau ngaduketa nguna itemokinito ikotere ikes, ngiboro ngulu kisitiya, ka ngakijianakineta nguna ka angaleu. Ngaduketa dadang nguna eya lodakitar ngolo edooto ngaberu ikes itemokinitoe ikotere ngaberu nguna itemokino ngawat emam angwalu eyakatar, kimiekinitetei akiitanit ngina angaberu anguna angwalak aneni idooto. Anakiyatakinet, tar kemamu ngakiro nguna igiritae ikotere ekimar angitunga angulu ediakasi ngikerep, tokona itamainitae ebe ekimar angitunga 35 anamiyat ediakasi ngikerep.

Atyonis ngina ka edeke a korona ka nguna amunaunia ngiticisyo, eryamune ngisilinga, akimuj ka ngamuja nguna egelegelea, amucurusonu, amgaleu ngina angaberu ka ngidwe inges amaunau epite ngolo ka

angaleu angatameta alobuku dadang ikotere ngakiro nguna irworosi ngitunga ebasi nene lala iyatakini moi ngikerep.

Angakisipiyonorete nguna ka aryamun ngakijanakineta ka angaleu elalak ka epetara tar ngace erae::

- Ngaberu ngatomoniwomwon ka ipei anamiyat (41)nguna iboyete aneni alwanan alotoma ngidakitarin eriamunito atyonis ariamun amukian. Ka anen ekimar ngolo edit alotoma ngutunga ngulu iboyete ngamairei nguna edolit ngakan alodakitarin alo Uganda, ngace ayau ationis toma nangelu ngina angaberu aneni atatoto nait nowoi ngakwapin nguna elwaka alotauno.
- Amamukau ngiketiyak ngulu idarito ngidwe ngulu idounitoe eroko ngakecerwa ka atatoto nguna eyakuninotor ngace tiokisio.
- Adidingu ngina angiwadia, ngice dakitarin emamekatar awas ka ngice emamukatar ngidirisae ka ngulu etubonorosi dang ingolianakinete ibore ngini itiya alotoma ngiwadia. Anguna angun inges ainaki ngace беру akidore aloreria anguna anierae emame akimunono.
- Akoranakinio ngina angiboro toma napukan ngina alokwap inges edit ka emam nyiriamito ngakijanakineta nait nooi toma nakiboisio nguna alwakak alotaunio.
- Amamukau alatanakin ngidwe ngina eyaunito ngitalio yok ka ngice kelesiyae ngulu nyenupito ngakiro nguna ka akitiryanio angikiliok ka ngaber ka tongerito ngakiro nguna ka alatanakin awir ngina angidwe.
- Ekorara etacit ngolo edit ngolo angiketiyak angidakitarin ikauna anguna ka etacit angolo edit iriamuni iyong edakitar ngolo etingit ngakiro angikito enyami emucara 840.000 angolo lap, ngolo iriyan ka ngadolae 238. Agogongu ngina angidakitarin kiyatakiniae ekec mucara emam nyariamuna abongokinet anapukan , inges arikoki ngidokitai ewounete etic ngapakio nguna alalak inges alongaren eyauni ekijanakine ngolo ajokan alodakitarin.
- Ngaberu nguna alalak emam nyisitiyaete ngidakitarin ngulu ka Apukan nait torae alowoe angolo ka areto anguna emamukar

akijanakin ngina ajokan.ngipitesio ngulu aronok ka eyakae ngolo aronon alotoma ngiketiyak ngice ngulu angidakitarin nait nooi nguna isidoete, kerebo kona anguna ka etic angolo elalakinit ikec alokiding ngiboro ngulu jejoak isitiyao alotoma akiret ngaberu.

- Iwakinit apukan agogongu ngina alalan asubanakin ngidakitarin kimoriyaritetei ngidakitarin ngulu apolok nait ngidakitarin lu ngulu alalak emam nyepatana ngaberu nguna alalak akidol ka ngikiliok anguna ani erae elwaka, elal ebei ka emam nyitalakarit ekec yakae ka ngakijanakineta ngitunga nait alotoma anen. Etopoloyo apukan a Uganda ngidakitarin ngulu ka adoketai angina angarei naitbo nabo emam nyitopoloro ngiboro ngulu itana. Nguna kirica ebeit adoketai ngina angiketiyak kiriamara ka ekimar angikadiakak imukeo alotoma ngidakitarin lua, ngidakitarin lu ngulu alalak emamukatar ngamotokae eyanarere ngulu itanito amukian atipei. Akiyar angaberu iwakinitae na tionis.

Angaleu angikiliok ka ngaberu ka ngidwe ngulu pesur ka ngisapa

Ngisorok ikes elalak nooi alotoma ekimar angitung alo Uganda neni lala erae ngikereunok. Nait ngakijianakinete ka angaleu ikotere ngawat imorikinitae lokimar angitunga alu ikes edit nooi. ngisorok ikes iijanakinio ka apei ka ngitunga ngulu apolok alodakitarin torae ngice ngikaurunak kec, eyaunit ne akurianu neni kec tojyongooto aloseenen lodakitarin. alotoma ewae epei itocaunit ne ngatyokisyo nguna ka angaleu ikotere ngikereunok ikwa apotiyonor eringa edisiak, neni erai ekimar 25 anamiat, erae ekimar ngolo aoyan nooi alotoma kidiana akwap angikiryonok. aneni ka eminar 25 anamiat, 34% ngulu ekuliakaka ka 15 anamiat erai alokidiana.

Ekibar angulu ediakasi ekurut alodiim erae ngitunga 3.1 anamiat. nguna eyaunito akikoba ka ekurut alodiim erae enyunyuret, ekiditeu ka aryamunet ngajianakineta nguna ka angaleu angawat angiklyok ka ngaberu. ngitalyo ngulu aronok, akisisianit ngikereunok, atyakatyaka ikotere aplou, ayakau ikwa ekile kori aberu alotoma ekiboie angitunga

ka amucurusonu, anakiyatakinet, tar keyanyunit akwap a Uganda akinyiporet ngina apolon ikotere akikoba ka ekurut alodii; nguna itiyasi tokona itodiunito atemar kirepun nabo akikoba ngina ewoi ekimar, torae nait jik nganeru emunaunit adepar ngikilyok. edeke ngolo a korona inges etogogong eryamune ekitoa ka amukian, ikotere akitotyoniit alosit ka nguna iwapitae anguna ka akiretakinia akikoba ka edeke a korona.

Arubakinit jik akiwapit ngitalyo ngulu aronok ikwa akitupudonor ngidwe, akitub ngaberu ka ngapesur, akirum ngapuseru, ka akiit ngaberu nguna alalak ikes ngatyokisyo nguna itapuunito aosia nguna apatanu eryamune ekurut alodiim nene angaberu ka ngidwe pesur. Ngidwe pesur emamukatar ngakiro ka aosou ngina ingarakini ikes aiwun alotoma ekurut alodiim ka akitopoloorit akiriyaanu angaberu ka ngikilyok.

iNgakiro nguna eyakasi tooma ariprip angaberu ka ngikilyok ikotere apis UWONET ekaru 2018, etakini atemar ngikereunok ngulu edakito ngidwe epetuna nooi aloreea angulu alokinga (ekimar 27 anamiat) adepar ngitaunio (19 anamiat) ka etyakak nooi alowaetin. Alotoma ariprip “ngaberu ka ngikilyok alo Uganda: nguna iyokino ka nginambai” anaryonget angina ka akimar ka ariprip, ekaru 2016, apotyoniok ngidwe, ka arakau atatoto inges erai atyonis ngina ka angaleu ka ekiboie angitunga anierae erukito iboriyen ka etwane angidwe ka atatoto kec. Epetuna akitopoti ngidwe, ekimar angapesur 19 anamiat alokiding ngikaru 15 akitodol 19 ikes idounitotor.

Nguna iretakinito akiriyanu angaberu ka ngikilyok alotoma akingakinet ka angaleu erae: amamukau neni iijaunitere ngikatumuunak alodakitarin inges itoyapikinit ngapesur nguna ereunok Alomar natyokisyo nguna ka angaleu kotere ngawat kec, ngalosikineta nguna ka angaleu angawat ikes mam nyesubakina ejok ngakisiipiyonoreta nguna ka angaleu neni angikereunok, akisiakin erukitene ikwa aberu ka ekile, aratrat ngidwe, akitupudonor ngidwe, ka ekidioku angakiro ka angaleu angawat angikilyok ka angaberu alodakitarin.

Ngaberu nguna a uganad iitanito kitiyakinae nugu:

i. Aryamunun etic

- Emaikina kiyatakinæ ngiketiya eryamara neni etya akijianakinet alatoma ngidakitarin ikongina elimunitere alotooma ayeunet anguna kiwapa ekaru 2011 alatoma eryonget ka anguna ka emacar, akityaun, ka akitopoloun ngidakitarin ngulu eikinitæ ebe toræ ekimar angiketiya 65 anamiyat alatoma ngidakitarin ngulu ecipunio.
- Kikiaræ ekimar angitiya ngulu einanakinio etic ikwa ngiketiya ka angaleu ikotere kiryaninit ekimar angiketiya ka angaleu kotere ekimar ngitunga ikwa ngina kicikakinitor erwonget ka angaleu anakwap adaadang ebe edoctar epei (1) ka ngitunga aliput (1000). emasi nu torukito ka akitalakanar. ikwa akitodikinnet; ani ekidioko emaikina eketiya ka angaleu totacetei emucaara edolit ngisilimnga apei million ka atutubet angolo lap.

ii. kitojokunæ ngaduketa nguna ka angaleu

- Tolemikinae ngidakitarin ngaduketa nguna iitanito ka toyakatr ngiboro daadang tar ngulu isitiyaete ngaberu nguna egwalito ikwæ ikongina elimunitere alotooma ayeunet anguna kiwapa ekaru 2011 alatoma eryonget ka angaleu anguna ka emacar, akityaun, ka akitopoloun ngidakitarin. ngidakitarin ngulu apolok emaikina toyakatar ewæ ngolo imukeeye ngiklik [ani ekidioko toræ ngiperito 15] ka ngakais nguna eperete ngiketiya 80 ka ngaduketa nguna alalak; ngadakitarin ngulu ka adoketait 4 emaikina toyakatar ngakais nguna eperete ngiketiya 18 ka nguduketa nguna alalak; ngidakitarin ngulu ka adoketait 3 toyakatar ngakais nguna eperete ngiketiya 10 ka ngaduketa nguna alalak; ngidakitarin ngulu ka adoketait 2 toyakatar ngakais nguna eperete ngiketiya 4 ka ngaduketa nguna alala.

- Ani jik ekidioko togelakinae amotoka ngina iwokit ngikadekak (ngina epatana ngaberu nguna angwalak ekisitiyaye) tokorakinae ngidakirain ngulu angadoketa 3, 4 ka ngidakitarin ngulu apolok daadang alotoma ebuku a Uganda kotere topataner epite ngolo ikobere ngikadiakak kinyipunor etwane angidwe ka atatoto.
- Isingarenio akidarit angaleu angakapotyok ka ngidwe ikotere ngaberu daadang egogong kori epalak (ngasuwa nguna eresere ngaberu, ngiperito ngulu idooto ngaberu kimanimaniere ngaberu nguna eyakaunotor ngatyokisio kedaut akidoun, ka ngiboro ngulu isitiyao aiwunia ngidwe ngulu esiecunutae) alotoma ngidakitarin ngulu ka adoketaet 3 ikotere asubakinia ngatyokisio angidwe idounio.

iii Kiyatakinae ngisilinga ngulu isitiyao ikotere angaleu angaberu

- ☞ Kiyatakinae ngisilinga ngulu ka eryonget ka angaleu alotiyae 10 anamiat ikwa ngina elimunitotor ngikisila a Maputo tosubakinere ngatyokisyo nguna ka iijanakinere anangaleu ka kimanimanere nguna itiyasi alotoma angaleu ka abo ani ekidioko torae 5 anamiat alotoma ekimar angisilinga ka angaleu kisitiyae ikotere angaleu angakapotyok, ka ani ekidioko torae 6 anamiat alosilinga ka angaleu isitiyao ikotere asegis ngina angakiboisyo.

iv. Kitojokunae angaleu ngina ikamunit ngaberu ka ngikilyok

- ☞ Ngakijianakineta dadang nguna ka angaleu angaberu alootoma aurere emaikina toyaunite ngakijianakinete ka ngakiro dadang nguna eya jokis neni angikereunok kaapei ka ngaberu nguna angwalak nait jik torae neni angisorok ngulu eyakasi lorerea ngulu alokinga.

- Tobongokinoini akitatamo ngina euriarere ekurut alodiim ka ayaunit ngakijianakineta ikotere ngakiloconokineta torae nguna ke edeke a korona ka atyonis ngina-ryamunet ngikito ka ekurut alodiim ka amukian ka tokona ngatyokisyo nguna eya dadang.
- Kimorikinae nguna ngakijianakineta nguna ka akisirworionun ngatameta alotoma aryonget ka angaleu dadang ikotere tubakinere angaleu ngina angatameta neni angina itunganan ka angaleu ngina angikalia.

v. Ngisukulo ngulu esyomete ngiketiyak ka angaleu

- Ngisukulo ngulu esyomete ngiketiyak ka angaleu emasi torae apukan eweikinit ikotere akimanimania ngatyoksyo nguna erymunito ngisukulo ngulu esyomete ngiketiyak ka angaleu. ngabukio nguna etatamere ngiketiyak ka angaleu emaikina toyakatar aosou ka akill kotere kikobakin neni angikangwalak torae nait jik ngaberu nguna engwalito.

Akiswom angaberu ka ngapesur eyaunit akidol akitopol nginaruba 4: ***“Apedor akiwakinit ka akisikwaniarit akisom ngina ajokan ka ainakinit akitatam ngina ruba kotere dadang alotoma ngiticisio.”***

Nguna emunikinitoi nooi arikin alotoma akisiom angabur ka ngapesur;

- *Anikedol ekaru 2030, toyeni ebe ngapesur ka ngidiain daadang egetarete akisyom ngina aikongin ngina ka akiryamara ka ngina ajokan alotoma ngisukulo ngulu alokwap ebe primary ka apei ka ngulu alokidiana ebe senia ikotere aryamuna ngajokisya.*
- *Anikedol ekaru 2030, toyeni ebe gapesur ka ngidiain daadang epatanikini aryamun akisyom ngina itataunere ngidwe, akidarit ka akisyom ngina ka akitemonokin alomarya losukulo nguna ka akisyakin ikotere toteniata Alomar akisyom primary.*

- *Anikedol ekaru 2030, toyeni ebe ngaberu ka ngiilyok daadang epatanikini akitac esukul ngolo angipundii, ngolo ka akidony ka tar nadoketa nguna alokidiana.*
- *Ani kedol ekaru 2030, tolemarae atyakatyeka alotoma ngaberu ka ngikilyok alowae ka akisyom ka toyeni ebe kitopatan epone ngolo eryamuneta akisyon ngina ka araun ngikadukok ka ngpundi, ikotere ngitunga daadang tar ngikagwalak, ngidwe ka ngulu palag.*
- *Anikedol ekaru 2030, toyeni ebe ngisorok daadang ka ekimar ngolo alalan angitunga angulu eolok, ngaberu kaapei ka ngikilyok toryamut aosou ngina ka akimar.*

Alotoma ngikaru ngulu alalak abu apukan a Uganda toyeu ngalosikinetu nguna itemokinitoe aryamunia ngapedorosyo ka akisyom ikotere ngidwe pesur. Ani eyanyunia erae ikes nu; Nguna eyeunit apukan kotere akisiom angapesur (2004), Akaritas ngina akwangan anakisiom 1992, Nguna eyeunitai ikotere akisiom alokaru 1997-2003. Aponi kiyatakinai ngikisila ngulu ka kisiom kotere daadang alotoma ngasiometa nguna cicik ka nguna apolok kanabo ngikisila ngulu etapito akision angidwe angul cicik. alokaru 2017, Abu apukan tolimo akirot ngina aponi kimimai elosikinitoi ngikisila kakitopol akisiom angabur ka ngikiliok alokaru 2016.

Alotoma eryonget ngolo eweikinit akimar ngitunga ka ngiboro kec, epone ngolo elometa ngidwe losukulo ageun ngikaru 2012-2016 itodiunty akiryamara alotoma ngidiain ka ngapesur ikotere ajokis ngina a akisiyom ngina aikongin kori UPE. nait eya nano ngakitodiuneta nguna ka emamukar akiryamara ngina etamakinitai aneni angikilyok 56 anamiat ka ngaberu 44.4 anamiat alokiding ngidiain. eyai ekimar ngolo etakani kotere ngidwe ngulu edolit Alomar losukul nait “nyelositotor losukul”. Ani nguna adepar 23 anamiat erae ngaeru akitopeng ekimar ngolo 12 anamiat ngolo angikilyok. itodiunit nege atemar kisingarakis ngikisila ka akisyom angina aikongin ngidiain ngulu alalak adepar ngapesur. eyai nabo akinyiporo alotoma ajokis ngina ka akisyom alotoma ngisukulo ngulu a UPE, inyaluna ngikasyomak aesianakin esukul, torae ngapesur

nguna alalak ; ka akitukurianit ngina ka alosit kingaren UPE anguna ka akingarakinet angisilinga. Alotoma adoketait ngina a sinia erubakini akisyom ajoikinit ngidiain adepar ngapesur anguna nyegetanareta akisyom nguna aprimary tokona etiaye ngolo irikanakineta ngapesur akisyom erai 30 anamiat; apolou ebe alotoma ngapesur ngatomon nguna elomarete losukul, erae ngauni bon engetarete paka toloto nadoketatait ngina a sinia. Ekidioko ngapesur nguna irikanakinete akisyom anadoket asinia . Etiaye ngolo irikanakinere akisyom anadoketait a sinia erae 34.8 anamiat (ekaru 2017) aneni angidiain ekimar 36.2 anamiat ka ngapesur 33.5 anamiat.

Epite ngolo erymunitotor ngidwe pesur aratarato aneni angimalimo kec emam acamakinet ngina apolon inges elosi kingaren amunaunun akisyom kec. Aratarato imunonitae nooi anierae ngikalia ngulu itiyakinan ngakiro nu emam nyecamito kilereut kinga torae nabo asecit ngiina apolon. Abwangun ka edeke a korona ka agolokinet ngisukulo inges ainaki ngidwe apotiyonor alotoma akwap dadang. ngakiro nu ka apei ka ngatyokisyo nguna ikote akitupud ngidwe, ainakinit ngidwe etic, ka enyunyuret ngolo itorunit kidding ngaberu ka ngiklyok ikes eyatakis ekimar angidwe pesur ngulu aisianakin ngisukulo. Ngakisiipyonoreta ngace alotoma akiriyanu angapesur ka ngidiayin alotoma alomanar losukulo ngulu alokwap kori primary tar ngulu akolidiama ebe sinia erae: mam nyitojokitae akidarit ka akisyom ngina itatauniere ngidwe, mam nyejok akisyom ngina ka adoketaet a primary etakani ebe nyeyenete ngidwe akisyom ka akigir ekimar angulu eyenete erae 49.9 anamiat anakilas ngin angauni ka ekimar 53.1 alotoma akilas ngina angakanikapei. Euruwana epone ngolo eyeneta ngidwe akimar erae 55.2 anamiat ikotere ngidwe ngulu esyometa ngakilasia ngauni, ka ekimar angidwe 50.9 anamiat ikotere ngidwe ngulu esyomete akilas ngina angakanikapei. Ngatameta nguna aronok ikes eyakatar ngitunga neni lala anakiboiso tamakinito ebe akisyom angidwe-pesur erai akicianican ngisilinga. eyakaye ka akisyom mam nyejok dadang; nait ngikaurunak ngulu eyai agogong egiranakinete ngidwe kec losukulo ngulu engaairo ngimucurus mere apukan, eryamune ngakipi nguna asengan alokukulo etia ekimar 51 anamiat, etiaye

angicoronin erai 19 anamiyat, ngiboro ngulu iloseere ngakan erae 34 anamiyat, akuliako alodwe erae 55 anamiyat, ngidwe ngulu ereikinitae etic erae 27 anamiyat, akiwapit ngitalyo ngulu aronok ikwa akipac ngapesur ka ngaberu, ekimar angikangwalak ngulu epolounto ngikaru 5 kidiama elal nooi edoloit 122.5 anamiyat ikotere angwal dadang. ka nait mam nyegegeunitae ekimar logo angikaru, atyaket ebe ekile kori aberu, ka epone ngolo ka angwalit. itotwonit ne aripun nguna itoplooryo. inges kona ikotarit ngapesur nguna eponito alokalia angulu palak alosit akisyoml tar sinia.

Ngakiro ngace nguna ikinomito ikote akidioku ka ngacepakia amamukau akinganget ngina ka asegis neni angidwe pesur apaki ngina eyakaunotor lolap alotoma ngisukulo toraet jik mam tar agule ngina- napet ngilowii ka akayi ngina icunyere ngaracyo nguna adaun etic kori ngapadia.,“akidioku angicoronin ikotere kiryam ngapesur ka ngidiain ka apei ka ngiketataamak nait ngicoronin lu emorete ngikasyomak ngulu erae ngidiain ka ngapesur ka apei ka ngiketataamak. etiaye ngolo sek etemunitoe ebe epuke ke ecoron epei keryamara ka ekimar angikasyomak 40 mam jik ngiwapitae ikotere ngisukulo ngulu alalak eyakatar epuke epei ngolo isitiyaete ngikasyomak ngulu edeparit ekimar 60 akithalunet ngina aponi kingolokinae anakwapin a Masaka ka Rakai.

Ekidioko ngiketiyak alosukulo torae nait ngiketataamak ngulu erae ngaberu inges erubakinit erae akisipiyoret. eringa jik itojokitae ngiketataamak ngulu erae ngikilyok adepar ngiketataamak ngulu erae ngaberu ikotere epite ngolo iyengunuyeta ikwa atatoto eringa ngidwe edisiak. anakiyatakinet, mam acoikinit akiitana angiketataamak angulu erae ngaberu alotoma ngakaiyis nguna eperio inges isipiyorit ikes nguna alalak acamun etic alosukulo ngulu anariyet neni epoloo akiitanit. akinyakarit ngiketataamak ngulu eare ngaberu akitatam ngaoketa nguna alokwap nguna iteo ikote neni itataunere ngidwe angaboliassa, ka kilasia nguna alokwap ngisukulo aprimary inges ainaki ikes atuaniyar apaki ngina poloiyoret anarwonget angina ka akisyom.

Alotoma ngadoketa ka akisyom nguna alokidiana, tooma ekaru 2016 ekimar angikasyomak arae 258,866 alotoma ekimar ngolo pei logo, 72 anamiyat ikes eya university, elal ekimar angikasyomak ngulu erae ngisapa (56 anamiyat) ngulu esyomete losukulo ngulu alokidiana adepar ngapesur etiaye angapesur (44 anamiyat)

Tar ngina elosyo ekimar angapesur akiyatakin alotoma ngusukulo ngulu alokidiana, ayaun ekimar angapesur tar 33 anamiyat ikotere ngikosyo ngulu elal aosou kori science tooma ekaru 2008/2009 ka paka todol 45 anamiyat kotere akisyom ngina ka akingaranakinet ngitunga alotoma ekaru ngolo pei, ekidioko ngapesur nguna esyomete science. (eringa ekidioko mam nyedolo eger ngolo epimunitae ebe todol 35 anamiyat.). tar akisyom ngina ingarakinitere ngitunga eringa ekimar eyai kwap anguna ka akiryamara angaberu ka ngikilyok neni erae 50 anamiyat. alotoma dadang ekimar ngolo angaberu inges eyatakin iwadio ameun neni arakar 42.1 anamiyat tooma ekaru 2006 tar neni etyakar tokona 43.8 anamiyat. atyakara ngina angaberu ka ngikilyok inges emunaunito ngikisila ka apukan ikotere alotoma ekaru 2012 neni ikotere atacakin angikasyomak esukul, mam jik pa amitakinito ayenut ngina angaberuka ngikilyok. ka nabo etogogongit akisyom ngina science bon; totyaka nege ngapesur nooi anguna ngicamitotor nguna alalak akisyom science.

Ngatyokisyo ka akiryamara angaberu ka ngikilyok alotoma akisyom erae: Akipud atipei ka apotiyonor atipei, aminangidwe ngulu ere ngisapa, atyonis ngina angisukulo mam nyejoikinit ngapesur, ngikikiok, alwanis angisukulo, akicianican ngisilinga alorotin angulu etacarere esukul, etic ngolo elal alore, akinyiporo alotoma akilamit alosukul inges ayau ebe 30 anamiyat irikanakinite akisyom esukul ngolo aprimary40. amamukau angaara, ka ajamuna alotoma ngapesur nguna nguna eya akwap ngina ebokoi west nile inges erae atyonis nina apolon kotere ngina emamukar ikoku ngini pese ayenut ngakiro nguna akire ananei elal akuliako emunaunio inges alorotin angulu egelegela ikwa apotikin atipei, mam alosikinet alosukul.

Alotoma Ngicaloi, ngajokisia nguna aponi todongakinai nakaritas UPE ikes nyisikwaniyaritai ka epite etionikinitior ngapesur ka ngidiain (imorikintai ngaduketa kesukul) ka atametaait nginaaronon alotoma ebuku ngulu etamakinito abakau erai akitosiom ikoku nginipese akicanican abola.

Ecamito Ngaberu a Uganda kitiyai nu:

i. Akiyatakin ngabolai anguna kakisiom ka nooi emisiarita ngiboro ngulu itanito ngapesur

- ➔ Akiyatakin ngiboro ngulu itana nooi ngace pacio kotere ngapesur ikwa ngakipi ka asegis imorikinitai asegis kakuwan alokidin nguluice ikotere akiboi angapesur alo sukul ikotere akiyatakin ekimar angidue angulu asiomak nginapei 6.1% akitodol 11% epite ngolo iwakinitior NDP III.
- ➔ Kiwakin ngabolai ngadi nguna edolito 4-6 alotoma amiyat alotoma National Gross Domestic Product ka nabo 15-20 alotoma amiyat imorikino ngabolai nguna isitiyanario alobuku anguna kakisiom alotoma alimUNET alo Nairobi ka anyarare anguna ka kitiyakin anguna itana alo 2063 kotere anakisiom.

ii Adukokin esukul ikotere kijau ngapesur ka ngidiain ka akiwakin ngikisila ngulu iyokito akisiom ka ngikisila ngulu iyokito napesur ka ngidiain

- ➔ Ikiwakin ngikisila ka akisiwap ikwa ecoron epei kisitiyaete ngidwe 40 alosukul ka akitiyak ngikilongeta angabur ka ngikiliok kotere ngimalimo ka ngikasiomak. Emasi kimorikinitetei akiroit ngin ka akimaniman ngisukulo kotere kisingarakinite akiwapakinit asubakin akiwap ngikisila ikwa adukokin ngakais nguna ilocionokinata ngapesur anguna ka asesigis ka ngikisila ngulu angawat angapesur.

iii Akiuriar ka akingarakin ngikisila aikoku angina pese alotoma akisiom ka akiwakin ngikisila ngulu itiyate.

- Ngikisila ka-akirat ka akitopud ngidwe eringa edisiak ikes iwakinitai ikotere akisican ngikasecak ka kotere tokuriaketa nguluce dang.
- Ayeoun ngipitesio ngulu bukinet erasi ka akitoper ngapesur alosukul nooi alosikinitoi ngimalimo.
- Akitatam ngidwe ayenut nguna ikote apoloun ikwa ngidiai ka ngapesur alotoma ngapolouneta nguna egelegela emaikina kimorikinae ka akitatam nginace dadang iwuapakinitae akingitngita ngina ayakasi ngikaurunak, ngikarimok ngulu angisukulo, ngikasikou, ngikarikok ngulu ka edin ka ngitalyo.
- Ngikejanakinak alotoma akisiom angapsur ngulu ikote ngikarikok angitalio ikes emasi kitatamikina ikotere akitodol emut ngolo akitojok akitupud ngidwe anierai imomorio apudor esabit ka tolunyar.
- Ayeun ngikisila ngulu epedorete akiyakiar ngapesur losukul tar kepotiyoto. Emasi toyai akitatamo ngina erubakinit kotere ngidimastai, ngimalimo, ngimalimo ngulu epolokinito ngidwe torai aberu kori ekile, ka ngakepok epite ngolo etingitere nagpesur ikotere akiuriar ngaperus nyerukaut ngatameta.

iv Akisiakin akigirakin ngimalimo lotic alomapio angiowomon anginapak torai ngimalimo ngulu beru ka ngilkilok alotoma adoket ngina cici ka ngina apolon imorikinitai adoket ngina cici k angina apolon angisukulo.

Akiganagakinet ngina angaberu ayau akimwonut ka akitopol ngina ka akitanit angina ka ape; ***“Akitudinge ngican alotoma ngikepitesio aiwadio adaadang.”***

Nguna etemokinitoe ikamunit akigangio angaberu alotoma ebecera ikec nuta;

- *Alotoma ekaru 2030, alemar ngican alotunga adaadang aiwadio adaadang, tokona nguna ipunitae ikwa ekiboye angitunga ngedoli ngadolae1.25 alotoma aparani.*
- *Alotoma ekaru 2030, akinyipor kotere akitiak alokiding akitana ngina angikiliok, ngaberu ka ngidwe ngulu angukaru angulu egelegela ngulu eriamunito ngican alotoma ngipitesio daadang anguna ka epite ngolo enyaritor adoketai ngina apolon.*
- *Alotoma ekaru 2030, itogogongito ebe ngikiliok daadand ka ngaberu nait nooi etianeni etia nguna angican ka nguna palag*

*to yakaunotor ngapedorosio toma loboken ngulu ka ebecera,
ka ariamun ngakijanakineta, apolokin ka akidarit ngalup ka
ngice pitesio daadang ngulu angican, ngoboken ngulu ka
akwap, aosou ngina ajokan ngina kitete ka ngakijanakineta
nguna angisilinga kimorikinitetei ngabeki nguna cicik.*

Ngaberu nguna alalak alo Uganda eyakasi nadoketa nguna aronok alowae angolo ka ebecera kisikwani ka ngikiliok. ariamun akitalakaret iyatakinit etiyono alowoe angolo angaberu erae 70 anamiyat itodiunit amamukau ngini eweikinit ikwa ngina itanitotor ngitukketa nguna angisilinga ariamun kitalakario. Ngikirosia nguna angisilinga erae ngaboro ngulu etioko nooi toma nariamunet ka nguna epolok alotoma ngikinapeta nguna akitiriano nguna angaberu ka ngikiliok. Ariprip ngina angisilinga alo karu (2017) abu kitodiu atemar angaberu 61 anamiyat isikwanikinitae ekimar angilyok ngolo erae 52 anamiyat amamukatar ngisilinga ngulu kimucurusaet anabanki. Ani ikwaan, ekimar angaberu 14 anamiyat ikwakona ekimar angikilyok 12 anamiyat ikes amumukatar ngisilinga ngulu elemunuo ka akiyakiyanar angasimyo. Alotoma nguna ka NDP11, erwonget ngolo ka akitare ka akiyok ngibaren inges emorikinit akitare, akidup ngikito, ka akicok ngikolia inges einakinit etic neni angiketiyak angulu edolit ekimar 72 anamiyat ikotere ekimar angiktiyak dadang. Itamakinitae ebe erae ekimar angaberu 77 anamiyat ikes ayakasi toma ngiketiyak ngulu (UNDP, Ekaru 2015). Aneni erauni nguna angiboro angyulu itiyaunitae dadang (GDP). Abu erwonget logo toyau ekimar angisilinga 24.9 anamiyat alokaru 2016/2017 (UBOS, Ekaru 2017). Apolou ebe akinyipor atyakataet alokiking ngaberu alotoma erwonget ka akitare ka akiyok ngibaren inges eyauni akilocokinet ngina ka apolou alotoma ngarwongeta ngace. Aripiripiyet ngina ka abank angakwapin adadang (ekaru 2015) Inges itamakinit ebe, agolokin atyakattaet ngina angaberu ka ngikilyok alotoma ngtaberu ka ngiklyok epedori ayaun akiyaatakin ekimar angiboro angulu itiyauitae alotoma erwonget ngolo ka akitare ka akiyok ngibaren alotoma ngisilingaka America ngadolae ngamilionin (USD) 58 ka ekimar dadang ebe GDP angadolae ka America ngamilyonin USD 657 angolo-karu. Ngakitodiuneta nguna ka akitopol

akwap (WDI) iwakinito a GDP a Uganda alokaru 2017 etiae angadolae ngabilionin ka America 25.9 ka GDP ngolo angadolae ka America USD 666.7 ekaru ngolo pei.

Etolomu apukan nguna ka akaritas ngina ka eyakaunitene angaberu ka ngikikiliok, angunangakinapeta adaadang anguna eyeunito ikec alotoma ngapukasinei daadang, ngatubutubuyeta ka ngiticisio ka nu iwadio cici eyani akiwakino ngina ngiporejecta ka asubanakin ka akimar nait nooi alotoma apukan ngina ka adoketai angina apolon anadoketa anguna ka etickec.

Ngaberu nguna elalak etingiyare alotoma etic ngolo emam etacit. Nguna aripun alotoma aripirip eyakae ngolo angikiliok ka ngaberu alotoma UWONET ekaru (2018) itodiunit atemar ngaberu 43 anamiyat alo uganda itepigito ngikiliok 20 anamiyat ngulu eyakasi toma loticisio ngulu emam nyetacio ngolo ka ekal. Icanicanarete ngaberu ngisae 7.5 alotoma aparant alotoma etic ngolo nyetacio, kisikwan ka ngisae 2 alotoma aparant ngulu isityanerete ngikiliok. Ajokis inges nata isityaete ngikiliok esaa ngolo alalan ayakau toma lotic ngolo etacio, eriamunito ngisilinga ka eriamunito ngiboboro ka ngaberu isityanarete ekec saa alotoma etic ngolo emam nyetacio angolo ka ekal.

UWEP alemar nguna elosikinit eyakun ariamun atukot ngina aronon ngina angaberu alo Uganda ka akijulakin eyakunitene ngolo eyakae ka ebecera angaberu. Erwor ka ngaberu ngakiro nguna etogogongiyoritae angina ka alosikinet kitodiu ngisilinga ngulu ewakinitae neni UWEP akidioko. Ikwa ayanyunet, alotoma edistrik ngolo a masaka ngisilinga 190,000,000 ekimar ngolo aenakinitae ngatuketa 20 nguna angaberu alotoma ngisilinga ngulu ka ekaru 2018/2019 torae bo ayakatar edistrick nguutukon nguna adolito 200 ngulu angaberu. Elereut atemar ngaberu nguna alalak emam nyeriamunito alotoma ngisilinga alotoma masaka ka ngidistrika nguluce dang alowoetin anguluce dang alotoma akwap daadang etianinietia.

Alotoma nguna ekimar ngolo egangito ngatuketa angitunga alotoma ekece erwori ngolo anyaritae ekimar ngolo angitunga ekaru 2019 paka 2020, abu ekimar ngolo ka akitopol ewoe ngolo angatuketa angitunga alotoma ekaru 2019 paka 2020 toriamu kire akinyiporio anguna ka alemario ngina angisilinga angisorok anguna angikecebecerae ka agangat ngina angaduketa anguna angakinapeta angisorok (YLP) ka ngisilinga ngulu angibecerae angaberu (UWEP) agangat ngina angaduketa ngina adolito ngisilinga ngamilionin ngalipio 15.8 ngisilinga a Uganda ngamilionin ngalipio 1.7 anguna anginakinapet alotoma akiyakiyar: YLP ka UWEP emam pa aponi toinakinae, inges nooi abu tomunaya ainanakin ngina angakijanakineta alotoma ngakinapeta ngunayarei nu. Eyakaunitene angikiliok ka ngaberu, akitiriyana ka akingakinit ngaberu anakinapeta alotoma ekimar ngolo ka ekaru 2019 paka 2020 aponi toinakinae ngulu akidioko alotoma arwonget ngina angina angakinapeta arae ngilinga 1.7 ngabilionio arae anguna akijukar etic a UWEP neni ka apukan angina alokwap.

Itanito naberu a Uganda nuta:

i. Akiyatakit ekimar ka aduset angisilinga toma nakitare

➡ Akiyatakin ekimar angisilinga angulu einanakinio ewoe ngolo ka akitare alotoma etiae ngolo atokona 4 anamiyat akitodol 10 anamiyat ikwa ngina elimotor Abuja. Ngakingadanakineta daadang nguna ka akitare ebeit kiteorito lowoe ngolo akitopol, akiyatakin ajokis ka ngisokonin ngulu angaberu kotere kitojok akitiriyana ngina ngikiliok ka ngaberu.

ii. Aripikin ngakinapeta nguna ka akigangakinit ebecera nooi elosikinitoe ngaberu ayanyun anuna atakanut ka ngangecelei ikamunut ayeunio ngakinapeta anguna kiteteyek anguna ka akigangakin ebecera angaberu anguna ka ainakin akingarakinet.

➡ Akicamakin ekisil ngolo angalup ainakun akimorikina epolokinito ngalup ka ngice boro ngulu eyanito ajokis torae ngaberu alokalia ainakin ikwa ngina eyakar ekisil ngolo ka ekaru 2013.

- Acamakin atiakio ngina angisilinga alotoma akiruk ka ekile ka aberu ka ngakiro nguna ka atiaka ka ekile ka aberu ekaru 2009.
 - Akimorikin akitolomun akidionekin ngina angisilinga ka ngiboro neni angaberu ka akilo ainanakin ngisilinga nakan ka nabo akiwanakin ngisilinga toma natukota angaberu nguna ideniyoreta ikec aloreria (VSLA) kotere kitapatan akiteyenyar ngina angaberu nait nooi nguna eyakasi loreria.
- iii. Akicikakin ngadiketa alotoma epite ngolo angisilinga anguna ka ebecera angolo ajokan, ayeun ngadoketa nguna eyapara k aka ngipitesio ngulu iwakinitae ka toma loyakaunitene epatana adolokin ka akimaniman epite ngolo ka etic anakwap ka aripianakin akidangidangio. Ikwa ayanyunet ngisilinga 40 anamiyat emaiikiina apukan toinak toma ngadoketa daadang nait towakinitetei ngaberu. Ngakinapeta nu ka ngatameta emaikina kitepetuna nooi ka akiteyanikin ngaberu toyanyut ka toriamut ariamunet.

Ngaberu, awoit ka ayere ngakiro eyaunit epoloe angolo ajokan ngolo ka akitanit ngina 5: ***“Ariamun akitiriyana ngina angikiliok ka ngaberu ka akingang ngaberu ka ngapesur”***.

Nguna itanitae ariamun alotoma ngaberu, awoit, ka ayere ngakiro ikec nuta:

- *Akitudingeyor ngipitesio daadang ngulu ka atiakatiaka angina angaberu ka ngapesur anakwap adaadang*
- *Ayanyun akileleba angaberu itayaete ka ngariamuniniyata daadang nguna iriyan nguna ka erikitene alotoma ngadoketa daadang anguna eyere ngakiro alotoma awoit, ewoe ngolo ka ebecera ka akiyar ngina ka atukot angitunga.*

- *Acamun ka akitogogong ngikisila ngulu erwosi ka akigangakin ngikayak ngikisila anguna ka akitopoloyor akitiriyana ngina angaberu ka ngikiliok akigangakin ngaberu daadang ka ngapesur anadoketa adaadang.*

Abunget ngina angikisila ngina ka ekaru 1995 abu tokamak akitiriyana ngina angaberu ka ngikiliok. Ngace nguna eponito ekisil ngolo ka apukan angina alokwap ekaru 1997 abu ikinak ngakaweitok ngaberu apei paka ngauni alotoma ngadoketa nguna angicolongo angulu alokwap. Abu ekisil toseunite ebe ipei ngini ewoikinit ngulu engwalito daadang muka erae aberu. Nguce kisila imorikinito adaketait ngina atukot ngina angaberu alokidiana ekisil ngolo 2015 ka adoketait ngina ka atukot angaberu ngina apolon (ngatukon ka ngikapolokintok) aseon, nguna iwapitae, ekisil ngolo 2011. Alotoma UBOS “nguna akire ka itodiunit”, epaliament ngolo 10 alotoma ekaru 2016 paka 2021 itodiunit ekimar 35 anamiyat erae ngakawoikinitok ngaberu kidiama ekimar 14 anamiyat alotoma epaliament ngolo 5 imorikina ka akiyatakino ngina angidistrika ka aneni pei anen ngaberu nguna alalak aponi kiwakinae toma lokicolong ngolo ka arakau MP ejok ka etic kec.

Nguna eyatakini, epaliament ngolo 10 eyakatar akeseran ngina erae aberu, aberu ngina ka ekingaren k angina angarei alotoma ngulu itepigito apukan. Iyatasi ngaberu nguna alalak alotoma arikit ngatuketa alotoma epaliament.alotoma ngatukon 28 alopaliament, ngatukon 11 ikec eriketo ka ngaberu. Alotoma ekaru 2016, nagebru nguna arikokinito araku ngaministae emarunitae erae 36 anamiyat ka ngaministae nguna apolok nooi erae 30 anamiyat, kisikwani 64 anamiyat, 30 anamiyat ka akereru erae ngulu angikiliok. Tokona, ekaru 2019 paka 2020 erae ngaberu 10 nguna erae ngakarikok nguna alongaren 32 anamiyat alotoma 31 ngulu area 68 anamiyat ngikiliok ka 17 ngaberu nguna epolokinito nguna alotoma apukan inges atemar erae 35 anamiyat alotoma 49 inges atemar erae ngikiliok 65 anamiyat.

Ekimar ngolo angaberu alotoma epaliament edong ewoit alotoma 35 anamiyat alotoma epaliament ngolo 9 ka 10. Alotoma ngakiro nguna

ikamunito ekitiyae ngolo angaberu ka ngikiliok alotoma apuka; eyakasi ngikarikok ngiuni alotoma ngitela 146. Awoikinit ngina angaberu alotoma ngadoketa nguna ka awoit alowoe angolo ka epaliament ka ngikicolongo ngulucicik lu alokwap eyakasi ejok itiyaete.

Isudato tar keyai apun a Uganda akiwapit ngikisila ka akileleba akitopolonorio angaberu ka akileleba ka akitiriyaniit alotma akitiya alotoma ayere ngakiro alotoma ngakwapin daadang angitunga, ngikawaak ka akiyar ngina edolit, akitiriyana ngina ka eyakunitene idongi kire elwanikina. Alotoma ngadoketa nguna alokwap nguna ka apukan, emam nyetiaka epite ngolo ka akiyar ; alotoma ngikaweikitok 3280 alotoma ngidistrika ka ngatuketa , 1,364 arae ngaberu nguna arae 41.6 anamiyat alotoma ekimar. Ikanginapeikongin alotoma etiae angatuketa angaberu ka ngakarikok alotoma ngitaunio ngulu apolok ka ngisabukauniti arae 41.9 anamiyat ka akereru alotoma ekaru 2016.

Alotoma akijanakin ngitunga, itiyaete ngaberu nooi alotoma ewoe ngolo ka erikitene napukan neni apolou keng emam nyejok kotere akiriyanu ngina angaberu ka ngikiliok eriamun. Alotoma akijanakin ngitunga daadang ngiketiyak ngulu edolito 250,000, ekimar angaberu erae 33 anamiyat. Ka apolo tomam angayangayat ariamun, ainanakinio ngina angiticisio anakijanakin ngitunga anadoketaiit angina ikeuna erokojik apoloukeng einakinitaie ngikiliok.

Adoketaiit apei bon ngina eriamunitere akiriamara ngina angikiliok ka ngaberu erae neni angikewapitok ngikarikok kapukan ingarakinito.ngaberu 34 anamiyat ikec bon erae ngakarikok anapuka ani ingolekini iyong ewoe ngoloce ngolo ngikiliok ka anadoketaiit nuguayaut ekewapakiniton ekapolon neni iriamunia alokapolok 48 alotoma 209 erae ngaberu, ngaberu 23 anamiyat erae Ngakapolokintok ngitaunio ka ngikapolokintok alotoma erikitene alodistrict, 7.1 anamiyat ka 8.6 alotoma ngikapolok erae ngaberu aesikin angecele ngina ka kitirianit ngaberu ka ngikiliok alotoma erikitene ngolo ka apukan angina alokwap alotoma adoketaiit ngina ikiara alodistrictka ka erikine ngolo angitaunio.

Ewoe ngolo ka erikitene angaberu emunarit alalau ngina angiboro angulu alalak inges ainaki egogongikini ngaberu nguna alalak ayakaun ka anenipei anen tolomunia akilam anaseon ka aseuno ngina angikarikok alotoma ngidoketa kec. Nguna imarakinitae nooi erae inges ikiara alotoma ngakisiipiyonoreta nguna angaberu anguna icecekinito alotoma angatukoto nguna ka ngikawaak eriamunito erae akikiara ngina angisilinga alotoma awoit torae bo alomarete ngaberu alotoma adoketait ngina ke ebecera ngina amunara. Ikwa ayanyunet ngina angisilinga etacio ikwa ngikicolongo ngulu angikarikok angulu alokwap ngulu ka atukot ngina ka adoketait ngina ka alosit ngina emam nyriangirianga erae ngisilinga 200,000 ka ngisilinga 2,000,000 anguna angulu epolokinito ekicolong ngolo ka epalliment, ka adoketait ngina ngina apolon ngina epolokinit ngakiro nguna ka aseon erae ngisilinga 3,000,000 ngulu emam ngaberu nguna alalak nyepedorete.

Alotoma ACFIM ngisilinga ngulu kitiyaet alotoma ekicolong ngolo ka ekapolokiniton ekicolong ngolo ka MP eyai ngisilinga ngamillionin 500 ekidioko. Ecamito ngikasiak dang totacetei ikec ngikec kawaka iwadiowadio nait amunaya akuliako ngina alalan angadoketa alotoma Uganda. Ekarikon daadang ngolo ajokan kewo kido tomam ngisilinga eyakatar abaat ngina edit akilam anaseon. Ngatuketa nguna angikawaak emam nyidangidangete adoketait ngina alokinga, ngina angatiaketa ka ngainakineta ngina ka akitiriyana angikiliok ka ngaberu. Ikwa nguna atakanut ekimar ngolo angaberu alotoma ngatuketa nguna ka awoit eroko jiiik ekidioko alotoma ngakece tuketa anguna ka amamukau ngisilinga alotoma ngaberu nguna angireria a Uganda, inyiporo adepar ngikiliok. .

Arubakinit ngina engeronu toma lorikitene ngolo angaberu enyipo ngaberu alotoma ngadoketa nguna ka erikitene. Ka ngace tiokisio ikec nuta eyakaunitene ngolo angitalio, amamukau akimunono ka ngiboro

anguna ka akiloilola alotoma aseon. Aratarata ngina angaberu anguna ewoito ngarua nguna irimitotor akisirworu ngitunga ka engeronu ngolo angawaat angaberu amunaya ekece yakunitene ka alema ekibure ngolo ka ayakun toma narikit. Nugu ikec emorikin ka ngakwapin ngace nguna ededeng ngitunga eyakatar egurigur, akisolo, ka akurian ngina angisiomen, akoko ka ngakalungui. Ngatakanuniyata nu daadang elalak alotoma ngireria ka ngitauno ngaberu nguna ecanaka ka nguna emam nyesiomito idongito nguna alalak ewaritae alotoma erikitene. Ngariamuniniyata nguna angaberu alotoma ayere ngikiro emam jiik nyiriyari kori nyebonguno kwap nadoketait ngina anginya kw angina itodiunitor arubakinit ngina ngigurigurisio ngulu angikalia ikec nooi akudut neni angaberu, ngaberu nguna angican aloreria; ka akuliako ngina elal anaberu. akitojokiyarit ngina acamakin akitiyakin inges ingitakinatae keinakin eyakae angaberunaguna ekidioko alotoma ngadoketa nguna ka erikitene ka ekipukae neni ka amunayar nguluce.

Itanito ngaberu a uganda:

- i. Ainakin akitiriana ngina angaberu ka ngikiliok alotoma loticisio. Eriamunio nu daadang alotoma akitopol ngisilinga angitunga atamanakin ikwa ngina ikinakinitor arwonget ngina NDP III ikwa epite ngolo ka etic kori akitatam ngina awoyan.
 - Epite ngolo kimanimanet anguna anuna ka akitogogongiyar akiriyario angaberu ka ngikiliok alotoma ainanakin ngiticisio ka akitopolonorio angberu alotoma ngkecedoketa nguna angiticisio.
- ii. Akijulakin epite ngolo ka asion ageun anguna aluyar kanguna ngorok neni anguna ikwaniyara alotoma ngawenakineta. Epote nu asubakin ngace tiokisio nguna emunarito akimorikina anakitiriyana alotoma Uganda kimoriaritetei agialanario ngina ka ngatuketa angikawaak, ngakalungui, ngigurigurisio, akitakadanakin ka

ngunace. Nguna eyatakini, ereikinio ngatuketa angikawaak aseun ekile ka aberu ngina ecamito ikec akiwo anaseon aneni pei anen anguna ka asubakin ekipukae tojokiyar.

- iii. Akitemokin abunget ngina angikisila a Uganda ngina 1995 anguna ka ainakin ngitela arakau ngulu esiasi bon alobukui. Angolo kitela ebeit towoikinite epei kile ka apei beru anguna ka anyuwar ebe ngitunga lu daadang eweikinitae ikec alopaliament ka akinyipor paka 292. Inges inyipori tar etiyae angisilinga angulu elosenete lokapolok ngulu iwakinitae toma lopaliament and ka anyun ebe acamu Uganda ngakiro nguna ka eyakae angaberu ka ngikiliok anakitiriyana torae 50:50 alotoma akec pukan imorikina kapei acamanaret angikirionok anakitiriyana, anasion ka alokipukae.
- iv. Akitogogong etiyae ngolo ka akitopol and akitatam ngakinapeta a ngaberu anguna eseunitae arakau ngkarikok anguna ka akisinda paka loticisio ngulu ka apiis.
- v. Emaikina apukan kiwaak ngikeboro toma nadiketa nguna ka akisiom kotere anguna angitunga a Uganda angulu ewoikinito ngapedorosio nguna angitunga ka akitatam ngitunga epite ngolo seet tori nait ngulu epolokinito aseon anguna ka akilocokin epite ngolo ka ngatunipei nguna eremokino erikitene angaberu. Ngarwangeta nguna yarei nu daadang ebeit kitiyaete kapei arwonget ngina etingit ngakiro angapedorosio angaberu anguna ka akisuburakin akece ngiboro ngulu ka akecekisiom ka emut ngolo angapedorosio angaberu ka akitiriyana ngina angaberu ka ngikiliok.

- vi.** Ngatuketa nguna ka awoit emaikina kisisaete ka akidangidang paka nadoketait ngina apolon, natibeta ka nadoketait nguna apolon ngina eyaunit ngakiro nguna ikamunito akitiriyaniyario nguna angaberu ka ngikiliok. Area nugu nguna aponi tobongokinoe ebe emaikina akiwakinit natameta ngatuketa nguna angikwaak ikec erae amotoka ngina erae inges eriamuniyata ngaberu ka ngikiliok ngakiro nguna ka erikitene alotoma Uganda.
- vii.** Ayeun ekisil ka nguna iwapitae ka epite ngolo iyakiyere ngakiro ecai anguna ka aiwar ngaberu nguna ewoito alotoma ngirasisio alotoma apaki ngina esere totupakinito angace kirosia nguna etubunitoe. Apis ngina etingit ngakiro nguna ka aseon ebeit toyeu nguna ebeit akiwapit anguna ka angakirosia nguna ikamunit ngirasisio ka engeronut ngolo angakarikok angaberu.

NGABERU, NGALUP KA NGAPEDOROSIO ANGIBORO

Ngaberu , ngalup ka ngapedorosio nguna angiboro eyauni apolo ngina ajokan nakitanit ngina ka 1: Akitodungor akuliako alotoma ngiwaitin daadang ka aiwadio adaadang k angina 5: ariamun akitiriyana ka akigangakin ngaberu daadang ka ngapesur.

Ngakiro nguna jik itamakinitae ikotere ngaberu. Ngalup ka ayakaunor ngiboro:

- *Acamun angakiloconokineta ainakin ngaberu ngapedorosio nguna iriyan, toma loboro ngulu ka ebecera, ka nabo ariamun erot ngolo tingitenet ibore erae nginkeng ka akidarit ngalup ka ngice boro, ngakijanakineta nguna angisilinga, akirum ka akidarit ngiboken, kiriamra ka ngikisila ngulu apolok.*

- *Alotoma ekaru 2030, amikina ngaberu ka ngikiliok etia nait nooi ngulu angucan ka ngulu palagtoyakaunotor ngapedorosio nguna iriyan alotoma aloboro anguka ebecera ka erot ngolo ka ariamun ngakijanakineta nguna itemokino, tingitenet ka akirarit ngalup kon ka ngice kabilai angiboro, akirum, ngiboken, aosu ngina kitete ka ngakijanakineta nguna angisilinga , akimorikin abenki ngina ngakiro angisilinga angulu ijao.*

Ayakaunotor angalup kon ka erot ngolo apolon itopolo igangakinitor ebecera ka akimor apolou nginaka akimorikina. Ekisil ngolo angalup ngolo ka ekaru 2010 ikinakinit epite ngolo riamunet ngalup, akorakin, akisitiya ka akidarit ka apolokinit. Alotoma gnulucik 28 alotoma ekisil ngolo angalup elemarit atiakatiaka neni angaberu ngucik 27 ikankinit ngapedorosio angaberu, ngidwe, ka ngitunga ngulu engwalito ka ngulucicik alokisila³⁹ ewounit akipotor ngalup alotoma ngutungu ngulu ka ekal emam acamakineta ngina ka aberu.

Alotoma aripirip nguna etiyae arwonget ngina UWONET ekaru 2018, itodiunit atemar ngaberu 39 anamiyat alotoma ngidistrika 20 eyakatar ngakecelup ikwa ngikiliok 73 anamiyat. Ngayanyuniyata nu erubakinito ikwan ikwa nguna abu arwonget ngina ka adoketai angina apolon alo Uganda etingit akingolianakin ngikalia (UNHS) ekaru 2016 paka 2017, ngina tolimo atemar erae ngaberu 31 anamiyat ngina angikaru 15 akitodol 49 ikec bon eyakatar ngalup kisikwani ka ngikiliok ngulu erae 48 anamiyat ngulu eyakasi toma lokaru ngulu pei ngul.

Ngace nguna alongaren, ngakiro nguna ka ekaru 2016 nguna ikamunito etic anguna akire acamakinakitiriyano ngina angaberu ka ngikiliok alotoma akwap angikirionokabu todol 23 anamiyat anlup alo Uganda ikec eyakatar ekiro ka wadici 5 paka 26 anamiyatanguna igiruna ikec etingito ngaberu ka ngakiro nguna ikamunito ngalup nguna kiruma emam nyeurosi ngaberu. Nguna eyatakini emama ekimar ngolo ilere alotoma ekipukae ngolo angalup ka akidarit ngina etiyakit alowoe ka eyakae ngikiliok ka ngaberu kotere kingarakis anayere angikisila anguna ka akimaniamania amamukau akitiriyano ngina eriamunito ngaberu.

Ikamanara ka ekipukae angalu ngolo iyaparaalokiding ngaberu ka ngikiliok eyakasi ngakiro ikikadito ka ngae mono eyee ngikiro ikamanara ka erot ngolo isitiyaere ngalup .⁸

Einanakine ewoe ngolo ka akitare ngiticisio akitodol 72 anamiya alotoma ngikelejjilejak, ka ngaberu imarunio edolito 80 anamiya ka erae 25 bon edarito ngalup kec nguna itaete. Ani ecamakinio ngayanyuniyata nu, ngace siometa ebasi ebe tar ngaberu nguna eyakatar ngalup alotoma ikec, emamukatar apolou ngina kidaret ngakece lup ikwa ayakaunotor ayere ngakiro ngadorosio daadang erae lokiliok. Atakanunet ngina ka ekurut akorona amuniaya ka apalago ngina angaberu eyatakin ka ngakirosia nguna ka awotonokin ka ngiburasia anguna angalup. Eyakatar ngaberu abat ngina aronon alotoma ngakirosia nguna angalup ka ebei ngolo angikatubok ngakirosia eyatakin ka ationior anenikec. Awoyiu ngina ka etic angikatubok ngakiro inges elamar ka ayenut anguna agogongu angaberu akitiyakin ngakece atic ngolo eyari ka akiturun ngikeceticisio. Alotoma ngakirosia ngace ngaberu nooi ilungilungio kor itukuriano aesikin akiwapit ngikiro angalup. Anguna angun etwakianarete nguna alalak nguna abeit kitemokinoe ka aesikin akiwarit ngikisila.

Ngakirosia nguna etakanuniyete ka nguna akire nguna itiyasi anguna ka amamukau apedori ngina angalup nait nooi ngaberu ngina angireria alotoma akitare ka ngaberu nguna angitauno alotoma ebecara; edokarit nabo nooi alowoe angolo angalup akiting ngiboro ka ngulu egialanario alotoma ngaberu kori ngikiliok anguna ka ariamun akimuj ngina ka ekal ka aiuwara ngina ka akimuj angina eduku akuwan.

Ngakiro nguna ikamunito egurias angalup ka ngaberu ariamun akingarakino alokisila: ngikisila ngulu alalak nguna ikamunito akimiet ka amunis emam nyitemokinete nguna kec bon ka akilerer ibuni iyong lowoe ngolo ebuwanakinere ngigurisio alotoma adoketai ngina ngireria nguna elomuniniyete alopote angolo ka akimiet ka ekuwan eyanyuniniyo, ikwa atacanot ngina angalup ka ekal. Elemanario ngaberu edoli akitolomar

8 Ibid 33

toma loka, ikwa epite ngolo idaritere ngiboro nooi alotoma ngireria elosit
toma lokiliok bon ngulu ka ekal.

Itanito ngaberu a Uganda:

- Ainakin akiyengunetngina ko ochur neni angaberu alowoe angolo ka akitare ka nguna ikwan ka ngun pei ngun ikamanara.
- Akitiyakin ngikisila ngulu angalup ngulu ka ekaru 2013 ka acamakinet ngina ka atiaket angikisila ngina 40 ngina ka ekisil angalup.
- Akitiyakin ngikisila ngulu angalup ngulu eyakasi kotere kiretakis akiritanario, ademanaran angalup ka etacit ngolo nyedolit.
- Ayeun akoranakin ngisilinga angalup naberu anguna ka ariamun ngisilinga ngulu gielet ngalup ka ngiboro nguluce dang.
- Akinyipor akiyata ngina angakirosia alotoma ewoe angolo etubi ngakiria ageun 18 anamiyat tobongu 10 anamiyat alokaru 2026 .
- Acamakin ngakiro nguna ka akiruk ka atiaka ngina aberu ka ekile nguna atubunio ekaru (2009) nguna alotoma ngunace dang itemokinete ngakiro nguna apedor angaberu ka ngikiliok anarukit kec, ngurua nguna eyakatar ka ngina etiakatar.
- Ariamunun ngisilingaalotoma ngabenki a Uganda nguna itopoloete ebeit kitiriyante daadang anguna angaberu anguna itaete ka akiriyanu toriamut edio ropit alotoma ngidenio.

Akitiyakin, akimaniman ka ariamin adio alotoma ngakiro kan ka ngiwoitin ngulu itogogongiyoritoe akimorikin akitana itanit aoupokinit akiyata ngina angakirosia anguna iriamito ngun etapito ngaberu ka ngapesur ikotere akiwaritor eyakaunitene ka akitiriyana kitemokinoe. Nguna kiricakina

- **Ariamun angaberu ngakiro, erwor ka aosu ngina angakomutae (ICT) :** Ikotere erauni akwap daadang ngina ikamakina nooi ejok, iyatakinito ngaberu akidongit kaku ngikiliok alotoma akece kisitiyae ngakitatameta nguna kiteteyek nait nooi aosu ngina angasimuo. Ikwanginapei kongin, emam nyikwanyara ka ngikiliok anguna ka ariamun toma nakijanakineta nguna ajokak ikwa akijuk ngisilinga, ngakiro nguna ka amukan, nguna ikamunito akisiom kori ngabatio nguna angiticisio. Ka ngace tiokisio nguna eriamunito ngaberu a ugandaalotoma ekisitiya ngina ka ICT ikec nuta; eriamun atipei aa, epatana, aosou ka ngatameta akimorikin aiwara ka angaleu.
- **Ngikisila ngulu aronok ka nguna itiyate ngitalio:** Itodiunit etingitene ngolo aronon, atiakatiaka ka akitakadakino ngina angaberu, ka ngapesur ngiwoitin daadang ngulu ka akiyar eyaunito eyakae ka ebecera erono lotunga ka toma nguna itodiunit awoit ngina angaberu.
- **Akilocokinet ngina ka akwap:** ngakiloconokinet nguna ka akwap ayau akiyata ngina amamukau akitiriyana ngina ka eyakae ka aneni pei atiaka tiaka, akitukuriano toma nangaleu, atwanyar ngina ngibecerae, akiritanario, awosit, akuliako, agialanario ngina angitunga, ngigurigurisio, arataratao ngina angaberu, awasia ngina ka akimuj, ka ariamun ngaduketa nguna eyaksi ngakijanakineta nguna itana.
- **Atuna:** Ainanakin ka akijulanakin ngina angiboro alotoma ngice waitin ngulu ka atuna erae ationis toma nakileleb ngapedorosio angaberu altoma ngiwoitin ka ariamunet ngina akitiriyana ngina angaberu ka ngikiliok.
- **Ekisil ka aiwara:** Ngigurigurisio ka ngirasisio tamam abongokinet emunayarete ngaberu ka ngapesur ka itodiuni amamukau akitiriyaniyara

ka atiakatiaka. Erae ngaberu dang nguna icatikinito anguna ka ekisil alotoma akitemokino anguna ka ejie, torae bosek ekecetic ngolo apolon erae ngakaboliak nguna ka akiloconokin ewoikinito ekisil nait edong ka alalau emam ikitunet.

Ngiboro ngulu itana:

- ➔ Ngaduketa ka akimaniman ngakijulanakineta ikwa akinyipun ngiwoitin ikwa ngolo ko ochur ka ngiticisio ngulu itiyao ikwa ngolo ka akijanakino ngina ka eintanet ngolo ka asimu akitaraun ngolo epatana ebei kec nait nooi neni angaberu anguna ewoikinito ngunace nguna emam nyikamakina.
- ➔ Akimorikine ngakirosia ngunaetapito ngiwoitin daadand ikwa ngina eyakar akitanit alotoma ngakiro ngakan nguna etogogongiyoritae nguna emakikina tosubakinae.
- ➔ Ayeun epite ngolo ajokan ngolo eyanyunere ka akiretakinia ngidekesio ka ngatiokisio nguna itiyakin nait nooi akitogogong ngatakanuniyata nu nguna eyakaunin naberu ka akinyipor alotoma ngajokisia nguna eriamuniyo alowoe angolo ka akiriyana angikiliok ka ngaberu alotoma ngiwoitin daadang. Ikwa ayanyunet acamakineta ngina ka ekimar angisilinga ngina apolon ebongokini akiretakineta ngidekesio, ngatakanuniyata nguna aronok ka ngabongonokineta.

REFERENCES

1. Position paper on gender and equity issues and interventions for FY 2021/22 by The civil Society Budget Advocacy Group (CSBAG)
2. <https://www.newvision.co.ug/news/1526966/police-records-6000-defilement-cases-months>
3. Report on women, gender equality and climate justice (2017/2086(INI)) –The European Union
4. <https://www.mckinsey.com/featured-insights/diversity-and-inclusion/ten-things-to-know-about-gender-equality>
5. UWONET, final gender assessment report ,2018
6. Uganda Bureau of Statistics (2017). Uganda National Household Survey 2016/17
7. NPA (2015c) *“The Second National Development Plan (NDPII) 2015/16 – 2019/20”*. National Planning Authority (NPA), Kampala.
8. UBOS (2017d): *“Uganda Demographic and Health Survey”*. UDHS 2016 survey report. Uganda Bureau of Statistics (UBOS), Kampala.
9. UWONET (2015): *“A Civil Society Gender Issues’ Paper Towards the Second National Development Plan (II) 2015/16–2019/20: Proposed Priorities and Interventions”*. A policy advocacy paper under the NPA - UN Joint Programme on Gender Equality. Uganda Women’s Network (UWONET); Kampala
10. UBOS (2014): *“Uganda National Household Survey 2012/13”*. UNHS 2012/13 survey report. Uganda Bureau of Statistics (UBOS), Kampala.
11. NPA (2014): *“Harnessing the Demographic Dividend: Accelerating Socioeconomic Transformation in Uganda”*. National Planning Authority (NPA), Kampala.

12. WOUGNET (2015): *“Final Report for the GEKS Uganda National Assessment”*. Gender Equality in Knowledge Society Research 2015. Women of Uganda Network (WOUGNET); Kampala.
13. UWONET, CEWIGO, FOWODE, ACFODE & WDN – UG (2016): *“National Women’s Manifesto 2016 to 2021”*. Kampala.
14. MoGLSD (2016a): *“National Action Plan on Elimination of Gender Based Violence Uganda (2016-2011)”*. Ministry of Gender, Labour & Social Development; Kampala.
15. GoU-SDGEA (2018): *“Annual Report of the Republic of Uganda on the Implementation of the Solemn Declaration on Gender Equality in Africa in 2017”*. A Republic of Uganda (RoU) progress tracking annual report on the Solemn Declaration on Gender Equality in Africa (SDGEA); Kampala.
16. UNDP (2017): *“Promoting Gender Equality and Women Empowerment: Our Journey 1988– 2017”*. United Nations Development Programme (UNDP); Kampala.
17. OAG (2013): *“Report on Government’s Efforts to Achieve Gender Equality.”* Office of Auditor General (OAG), Kampala
18. UBOS (2017c): *“Women and Men in Uganda Facts and Figures 2016”*. Uganda Bureau of Statistics (UBOS), Kampala
19. GoU-SDGEA (2017): *“Annual Report of the Republic of Uganda on the Implementation of the Solemn Declaration on Gender Equality in Africa in 2016”*. A Republic of Uganda (RoU) progress tracking annual report on the Solemn Declaration on Gender Equality in Africa (SDGEA); Kampala.
20. Atumanya, P., Sendagire, C., Wabule, A., Mukisa, J., Ssemogerere, L., Kwizera, A., and Agaba, P. K. (2020). Assessment of the current capacity of intensive care units in Uganda: A descriptive study. *Journal of Critical Care*, 55, 95-99
21. UNCEF, 2020; Going beyond monetary poverty. Uganda’s multidimensional poverty profile.

22. Government of Uganda-2011 Guidelines for designation, establishment and upgrading of health units; Ministry of Health UBOS 2017 ; National Governance, peace and security survey report).
23. UNDP 2020; Socio economic Impact of Covid 19;Uganda Brief
24. The Lancet. Championing good health for people with disabilities. Lancet. 2011.
25. Devkota HR, Murray E, Kett M, Groce N. Healthcare provider's attitude towards disability and experience of women with disabilities in the use of maternal healthcare service in rural Nepal. Reprod Health. 2017;
26. Arya Shah, Lydia Wheeler, Kristen Sessions, Yusufu Kuule, Edwin Agaba, Stephen P. Merry , 2017; Community perceptions of mental illness in rural Uganda: An analysis of existing challenges facing the Bwindi Mental Health Programme.

With support from:

Uganda Women's Network

Plot 710, Block 216, Mirembe Close

Bbuye-Kigowa, Ntinda, Kampala

P. O. Box 27991-Kampala, Uganda

Phone: +256 414 286 539,

Email: info@uwonet.or.ug

Website: www.uwonet.or.ug

Facebook: <http://www.facebook.com/uwonet>

Twitter: @uwonet

ISBN 978-9970-9940-5-2

9 789970 994052